

Phenomenology of Entrepreneurship and Business Spaces of Rural in Selected Regions of Iran (With emphasis on lived challenges)

Dr. Mohamad Hajipour

Assistant Professor of Geography and Rural Planning
University of Birjand

Hajipour, M. (2021). [Phenomenology of Entrepreneurship and Business Spaces of Rural in Selected Regions of Iran (With emphasis on lived challenges)]. *Geography and Development*, 19 (64), 45-76.

doi: <http://dx.doi.org/10.22111/J10.22111.2021.6319>

Received: 31/01/2021

Accepted : 11/05/2021

Keywords:

Political Economy,
Rural Development,
Entrepreneurial life,
Business Space,
Phenomenology.

ABSTRACT

Entrepreneurship is considered as a key tool for growth and development in many countries. Rural entrepreneurship can play an important role in reducing spatial inequalities between the center and the periphery. Given the importance of rural entrepreneurship in the development process, so far in Iran, many efforts have been made to grow and expand entrepreneurship in rural areas. Despite many efforts, rural entrepreneurship in Iran faces deep and unplanned challenges. To help develop entrepreneurship in the future, purpose of this study is to phenomenologically analyze the challenges faced by entrepreneurs after establishing their business in villages of Iran. This research is applied and developmental. It is also a qualitative research in terms of the nature of the data. The chosen approach in data collection and analysis has been phenomenological. The population of this study included rural entrepreneurs met in the provinces of South Khorasan, Gilan and Markazi in the period of 2018 to 2020 years. Colaizzi method and MAXQDA.11 software were used to analyze the interviews. According to the results, in the post-entrepreneurial environment, the challenges of the villagers are affected by three factors and general contexts, including "macro conditions governing the country's space", "spatial realities" and "finding the ground for individual failure in the field of competition". The challenges of rural post-entrepreneurship are a serious threat to the sustainability of rural entrepreneurial businesses and job creation, partly under the control and management of the actor (entrepreneur) and partly under the political will and decision-making of facilitators (government and local governor). Solving post-entrepreneurship problems depends on the coordinated action of both actors and facilitators to be done within the framework of a bottom-up and participatory planning.

Copyright©2021, Geography and Development. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-noncommercial 4.0 International License which permits copy and redistribute the material just in noncommercial usages, provided the original work is properly cited.

Extended Abstract

1- Introduction

Rural areas in developing countries- specifically Iran- are nowadays suffering from various challenges such as hidden unemployment, poverty, environmental destruction, and prolonged inequality in the distribution of resources and

opportunities between rural and urban areas which indicates the failure of past rural development strategies to offer successful solutions to resolve these problems. On the other hand, these strategies have also failed in fair distribution of the profits resulting from growth and development, and have led to the emergence and intensification of the challenges mentioned (Rezvani & Najjarzadeh, 2008: 165). Statistical review of unemployment in rural areas of the country indicates that out of the total active population of 7,191,978 people living in rural areas, 533,341 people are unemployed which amounts to 16.8% of the total unemployed population of the country. Besides, out of the total active population, 6,658,637 people living in rural areas are employed which amounts to 27.9% of the total employed population in the country. Over half

*Corresponding Author:

Dr. Mohamad Hajipour

Address: Department of Geography and
Rural Planning, University of Birjand

Tel: +98 (9155623603)

E-mail: mhajipour@birjand.ac.ir

of the population in rural areas are employed in the agriculture sector which takes up 52.6% of total employment in these areas. Moreover, 24.7% of those residing in rural areas are employed in the industry sector and 22.6% are employed in services. Among the unemployed population living in rural areas, 532,693 people are 15 or older among whom 319,987 are 15-29 years old and the rest are older than 29 (Iran Statistical Center, 2016).

Entrepreneurship is considered a key tool for growth and development in many countries. Rural entrepreneurship can play a significant role in the attenuation of spatial inequalities between centers and peripheral areas. Considering the importance of rural entrepreneurship in the process of development, ample efforts have been paid in Iran to grow and expand entrepreneurship and create new businesses in rural areas. Despite the efforts, the noteworthy point is that rural business and entrepreneurship are faced with deep challenges in Iran. The present study seeks to carry out a phenomenological analysis of the lived challenges and obstacles of business owners and entrepreneurs during their economic life in a selection of Iranian villages to help pave the way for future initiatives in the field of rural business and entrepreneurship.

2- Methodology

The present research is an applied study in terms of the research objective and a qualitative study in terms of the nature of data. The phenomenology approach has been selected to collect and analyze data since entrepreneurship is an integrated process of lived experiences and lived experiences are quite difficult to study and most previous research methods have failed to investigate them. Thus, the solution of the present research methodology is to move beyond the paradigms of functionalism in the field of entrepreneurship to provide a good understanding of entrepreneurship concepts and the subsequent environments as well as using interpretive paradigms and adopting suitable strategies such as phenomenology (Alvani & Boudalili, 2010: 33). MAXQDA v.11 software has been used to analyze data and develop the structural map of the qualitative data used in the present study.

3-Discussion and Conclusion

103 codes were extracted out of the contents of interviews with 41 rural business owners and entrepreneurs at first. After the elimination and integration of similar codes, the subject of rural

business and entrepreneurship environment's lived challenges and obstacles were coded into 19 initial themes that were later changed into eight main themes (including the fluctuation of economic cost-benefit, bureaucratic system inconsistencies, the outflow of benefits to the outside of the environment, market loss, unfavorable support services, the inability of institutions and agencies, the decline of entrepreneurs' professional traits, and subcultures contradicting development in the environment).

1-Fluctuation of economic cost-benefit: the fluctuation of economic cost-benefit is one of the main themes of rural business and entrepreneurship environment's lived challenges and obstacles. This main theme is made up of four subthemes including "inflation and excessive price fluctuation", "limited liquidity available to rural entrepreneurs", "shortage and the unexpected rising price of some basic equipment and goods due to hoarding", and "some activities becoming unprofitable over time".

2-The outflow of benefits to the outside of the environment: outflow of benefits to the outside of the environment is another main theme of rural business and entrepreneurship environment's lived challenges and obstacles. Some entrepreneurship activities transfer the main part of the capital and profits obtained to the outside of the rural area and even out of the reach of the main rural entrepreneurship elements in terms of the spatial cycle of accumulated profits and interests resulting from the work although they create job opportunities in rural areas and are sources of new income. Hans Bobek proposed and explained a theory justifying this mechanism many years ago (see, Rahnamaei, 1994), and many people confirmed this theory after testing it. Thus, the presence of a deep historical root in the system of the interactions between urban and rural areas has dragged new entrepreneurs into the same system. This theme is made up of two sub-themes entitled "The exploitation of rural workforce in the form of quasi-entrepreneurial activities" and "Incomplete entrepreneurial product chain of value in rural areas and dependency on the cities in the urban region".

3-Bureaucratic system inconsistencies: bureaucratic system inconsistencies is another main theme of rural business and entrepreneurship environment's lived challenges and obstacles. This main theme is made up of two sub-themes of

“Delay or ignorance of some public projects and promises made by authorities” and “Unawareness of some newly-appointed managers of specific entrepreneurial products”

4-Market loss: market loss is another main theme of rural business and entrepreneurship environment’s lived challenges and obstacles. This theme is made up of three initial themes called “Unhealthy competition of some competitors in the market”, “Monopoly of some public and quasi-public units against rural entrepreneurial activities”, and “Elimination of the activities due to limited growth of rural entrepreneurial activities compared to urban activities”.

5-Unfavorable support services: unfavorable support services are another main theme identified among rural business and entrepreneurship environment’s lived challenges and obstacles. The political economy governing the procedures of the spatial planning and management of land in Iran is not strictly specified. Many believe that current approaches demonstrate a neoliberal framework and reduced meddling of the government in economic affairs (see: Zahed Mazandarani, 1993) which has a history of three decades. On the other hand, ideological dialogues and their resulting programs such as resistance economy and social justice indicate efforts opposing the approaches of market economy and neoliberalism. Nevertheless, what is clear is the fact that a dual environment rules the national economy and the governing development planning. As a result, the structures and procedures of land governance have no particular and planned principle aimed towards a specific direction. This is why the two sub-themes of "Immediate cessation or reduction of public agencies' support" and "Poor insurance services for rural entrepreneurs and their labor force" are of significance in the environment of rural business and entrepreneurship.

6-The inability of institutions and agencies: the inability of institutions and agencies is another main theme identified among rural business and entrepreneurship environment’s lived challenges and obstacles. This theme is made up of three sub-themes called “Regulations opposing rural entrepreneurial activity development”, “Defects in the rules and weak performance of the institutions supporting the intellectual rights of entrepreneurial activities”, and “functional weakness and low

influence of rural entrepreneurship associations and unions in pursuing legal and union demands of entrepreneurs”.

7-The decline of entrepreneurs’ professional traits: the decline of entrepreneurs’ professional traits is another main theme of rural business and entrepreneurship environment’s lived challenges and obstacles. This main theme is made up of two sub-themes entitled “Skill and taste stagnation and under-development in the activities of some entrepreneurs because of the harsh conflicts between them and current economic activity margins” and “Frustration with entrepreneurship activities because of the rural entrepreneurial activities’ inability to compete with urban economic and entrepreneurial activities in terms of expected benefits”.

8-Subcultures contradicting development in the environment: subcultures contradicting development in the space is the final main theme of rural business and entrepreneurship environment’s lived challenges and obstacles. This main theme was built based on the theme of “Sexist approach of the local community and some public executives with rural entrepreneurial tendencies specific to women”.

4-Conclusion

According to the result, the challenges in the atmosphere of rural economic activity sustenance are influenced by three main factors including "The macro conditions governing the atmosphere of the country", "Realities of the place", "Rooting individual failures in the competitive arena". The challenges in this arena are considered serious threats against the sustainability of the employment and entrepreneurial rural activities a portion of which is controlled and managed by the actors (entrepreneur or business owner) and another part is under the political control and decision-making of facilitators (the government and local governors). Resolving the current issues requires the coordinated and simultaneous action of facilitators and actors in bottom-up and participatory planning.

Keywords: Political Economy, Rural Development, Entrepreneurial life, Business Space, Phenomenology.

5-References

- Atkinson, Robert & Lind, Michael (2020). Big is beautiful: demythologizing small businesses, translated by Hamid Padash, Ali Niko Nasbati, and Bahman Khodapnah, Tehran: Nahadgara Publications. (Persian)
- Ahmadi, Senour, Hossein Kouhestani, Hossein Yadavar, Hossein Shaban Ali Fami (2019). Meta-Analysis of Factors Influencing the Development of Rural Women Entrepreneurship, Quarterly Journal of Rural Development & Space Economics, 27, PP.21-38. (Persian) <https://serd.khu.ac.ir/article-1-3263-fa.html>
- Ishraqi Samani, Roya, Tayebeh Karimi, Marjan Vahedi, and Tayebeh Seideh (2015). Challenges of Rural Entrepreneurship in Ilam Province, Entrepreneurship Strategies in Agriculture, No. 3, PP.57-63. (Persian) <https://jea.sanru.ac.ir/article-1-129-fa.html>
- Ashraf, Ahmad (1996). Trade Union System, Democracy, and Civil Society in Iran, Dialogue Magazine, No. 17, PP. 17-47. (Persian) <http://ensani.ir/fa/article/51726>
- Eftekhari, Abdolreza Rokn al-Din and Hamdollah Sajasi Gheydari (2013). Rural Development Emphasizing on Entrepreneurship, Tehran, Samat Publications. (Persian)
- Panahi, Leila, Hamdaleh Pishro, and Mohammad Sadegh Shahgholi (2015). Investigation of Entrepreneurship Barriers in Rural Areas of Marvdasht County to Attenuate Unemployment, Sarzamin Geographical Quarterly, Vol. 13, No. 50, PP.107-120. (Persian) https://sarzamin.srbiau.ac.ir/article_9969.html
- Tehrani, Reza and Sara Najafzadeh Khoei (1396). An Overview of Inflation, Inflation Uncertainty and The respective Economic Consequences, 2nd International Conference on Management and Accounting, Tehran, <https://civilica.com/doc/643399>
- Jamini, Davood, Ahmad Taghdisi, Khaldd Alipour and Shalir Feizi (2015). Factor Analysis of Inhibitory and Progressive Entrepreneurship Development Variables in Rural Women of Ravansar County, Women Socio-Psychological Studies, Vol. 70, No. 7, PP.63-88. (Persian) https://jwsp.alzahra.ac.ir/article_1914.html
- Jamini, Davood, Alireza Jamshidi, Hossein Kammasi, and Ata Houshang (2015). Analysis of Women's Entrepreneurship Development Barriers in Rural Areas of Moud, Chardavol County Villages. Quarterly Journal of Rural Development and Space Economics, Vol. 5, No. 4, PP.45-63. (Persian) <https://serd.khu.ac.ir/article-1-2673-en.html>
- Hosseinpour, Davood and Mohammad Abdullahi (2015). The Influence of Human Capital on Entrepreneurial Behavior, Journal of Management Studies (Transformation and Improvement), No. 78, PP.109-126. (Persian) https://jmsd.atu.ac.ir/article_1811.html
- Khanzadi, Azad, Samira Heidari, Ali Vafamand and Mohammad Hossein Derakhshan (2018). Investigation and Analysis of the Influence of Inflation on the Relationship of Employment and Financial Development in the Iranian Economy: Application of STR Logistics Model (LSTR), Quarterly Journal of Economic Research (Sustainable Growth and Development, Vol. 18, No. 2, PP.1-20. (In Persian) <https://ecor.modares.ac.ir/article-18-13590-fa.html>
- Rahmani Fazli, Abdolreza, Farhad Azizpour and Maryam Shamanian (2019). Analysis of Entrepreneurship Development Capacities in Damghan Rural Areas, Quarterly Journal of Rural Development and Space Economics, No. 2, 28, PP.133-156. (Persian) <https://serd.khu.ac.ir/article-1-3321-fa.html>
- Rezvani, Mohammad Reza and Fatemeh Azizi (2013). Challenges of villagers and nomads social insurance in the country, Quarterly Journal of Social Welfare, Year 13, No. 48, PP.271- 310. (Persian) <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=256608>
- Rezvani, Mohammad Reza and Mohammad Najjarzadeh (2008). Investigating and analyzing rural entrepreneurship in the rural development process, Case study: South Baraan rural district (Isfahan city), Journal of Entrepreneurship Development, Vol. 1, No. 2, PP.161-182. (Persian)
- Rahnamaei, Mohammad Taghi (1994). Government and Urbanism, A Critique of Hans Bobek Theory of Capitalism and Old Urban Elements, Geographical Research Quarterly, Vol.9, No. 32, PP. 17-26. (Persian) <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/959212>
- Zahed Mazandarani & Mohammad Javad (1993). Economic Liberalization: Necessity or Freedom (an Introduction to Agricultural Liberation and Development Seminar), Journal of Agricultural Development & Economics, Special Issue 23. (Persian) <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/359997>
- Siadat, Mahmoud (2020). the unfavorable ranking of Iran in the business environment Indices due to the monopolistic approach to the public sector, see: <https://www.mccima.com/?id=60931>
- Sharififar, Farideh, Fariba Mohammadian & Forouzan Sharififar (2015). Meta-analysis of factors influencing entrepreneurship in Iranian sports organizations. Behavioral Sciences Quarterly, Vol. 7, No. 26, PP. 49-63. (Persian) https://smms.basu.ac.ir/article_2194_ec11532f7cc1aa08cea4a05f3f36013f.pdf
- Aref, Hadi, Hassan Budlaci & Vahid Beigi (2015). Phenomenology of the experience of being fired, Public Management Quarterly, Vol. 7, No.3, PP.573-594 (Persian) https://jipa.ut.ac.ir/article_56993.html

- Alidoost, Somayeh, Farhad Lashgaara & Farajollah Hosseini(2012).Prioritization of rural entrepreneurship development barriers in Garmsar, National Conference on Knowledge-Based Businesses Management and Entrepreneurship,PP.31-45.(Persian)
<https://civilica.com/doc/174911>
- Alirezanjad, Soheila & Forough Al-Sadat Banihashem (2012). Gender and Development: A glance at the Demographic Developments in Iranian Rural Areas, Iranian Journal of Social Development Studies,Year 4, No. 2,PP.81-93.(Persian)
https://jisds.srbiau.ac.ir/article_1924.html
- Ghadermarzi, Hamed, Alireza Jamshidi, Davood Jamini& Hamid Nazari Sarmazeh(2015).Identification of Entrepreneurship Development Barriers for Rural Women (Case Study: Shalil District, Ardal County). Regional Planning Quarterly, Year 5, No. 17, PP. 103-118. (Persian)
<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=256426>
- Karampour, Mostafa and Saman Yousefund (2012). A Study of Rogers' Farming Subculture Theory in the Villages of Kahman District, Selseleh County, Rural Development Quarterly, Vol. 4, No. 2, PP. 139-162. (Persian) https://journals.ut.ac.ir/article_30290.html
- Lotfi, Haidar (2018). Rural Cultural Renovation and the Failure of Rural Entrepreneurship Policies in Iran, Quarterly Journal of Rural Development and Space Economics, No 25. (Persian)
<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=527441>
- Mohammadi Khamyareh, Mohsen and Amin Erfannia (2019). Identification and Prioritization of Rural Entrepreneurship Opportunities and Challenges: A Case Study of Al-Qorat, Bagheran, and Shakhhan Villages in Birjand County, Rural and Development Quarterly, No. 88, PP. 91-122. (Persian)
<http://ensani.ir/fa/article/420218>
- Iran Statistical Center (2016). the study of the main indices in the labor market over 2005-2016, accessed at:<https://www.amar.org.ir/Portals/0/News/396/shbkar.pdf>
- Mosayebi, Mehrdad, Hossein Barani, Adel Sepehri & Seyed Mahmoud Aghili (2020). The Strategic Status of Rangeland Guild Associations in Iran: Strengths, Weaknesses, Opportunities, and Threat, Scientific Journal of Rangeland, Year 4, No. 2, PP.221-233. (Persian) <https://rangelandsrm.ir/article-1-903-fa.html>
- Mirzaei, Vahid, Fariborz Rahimnia, Saeed Mortazavi & Ali Shirazi (2018). Organizational Pessimism of Nurses: a Phenomenological Study, Journal of Qualitative Research in Health Sciences, Year 7,No.1, PP.88-102. (Persian)
<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=361162>
- Najafi Kani, Ali Akbar, Mehdi Hesam, & Hadisa Ashour (2015). Assessment of the entrepreneurship development status in rural areas (Case study: South Astarabad rural district in Gorgan province), Quarterly Journal of Rural Development and Space Economics, Year 4, No. 11, PP.37-56 (Persian)
<https://serd.khu.ac.ir/article-1-2237-fa.html>
- Alwani, Seyed Mehdi and Hassan Budlaei (2010). Phenomenology of Entrepreneurship Studies, Iranian Journal of Management Sciences, Year 5, No. 19, PP. 61-33. (Persian) http://journal.iams.ir/article_81.html
- Yasuri, Majid, Mohammad Basit Qureshi and Jila Watankhah (2015). Analysis of Strategies and Barriers of Rural Women Entrepreneurship Development in Gourab Pas Fooman. Quarterly of Rural Research, Vol. 6, No. 2, PP. 323-342 (Persian)
https://jrur.ut.ac.ir/article_54910.html
- Yaqubi Farani, Ahmad (2012). Investigation and Analysis of the Limitations and Barriers of Entrepreneurship Development for Rural Women in Iran. Journal of Society & Labor, No. 142, PP.38- 50. (Persian)
<https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/889064>
- Ahirrao, J., & Sadavarte, M. N. (2010), Social & Financial Constraints of Rural Women Entrepreneur: A Case Study of Jalna District in Maharashtra, International Referred Research journal, 3(26), 14-18.
<https://www.sid.ir/en/journal/ViewPaper.aspx?ID=342554>
- Alison, M., (1990), Entrepreneurship: An International Perspective, Oxford, Jordan Haill, Linacre House.
- Allen, J. C.; Korsching, P.F.and R. Vogt (2003). Examination of Community Action Field Theory Model for Locality Based Entrepreneurship. Paper Presented at the Annual Rural Sociological Society Meeting, Montreal, Canada.
- Andrew Seedhouse, Rebecca Johnson, Robert Newbery. (2016). Potholes and pitfalls: The impact of rural transport on female entrepreneurs in Nigeria, Journal of Transport Geography, Vol 54, PP.140-147.
<https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2016.04.013>
- Askun, B, Yıldırım, Nihan (2011). "Insights on Entrepreneurship Education in Public Universities In Turkey: Creating Entrepreneurs Or Not?", Procedia Social and Behavioral Sciences, PP. 663-676.
https://www.researchgate.net/publication/251714455_Insights_On_Entrepreneurship_Education_In_Public_Universities_In_Turkey_Creating_Entrepreneurs_Or_Not
- Duru, M. (2011). Entrepreneurship opportunities and challenges in Nigeria. Business and Management review, 1(1), 41-48. www.bmr.businessjournalz.org.
- Folmer, H., Dutta, S. and Oud, H., (2010). Determinants of Rural Industrial Entrepreneurship of Farmers in West Bengal: A Structural Equations Approach, International Regional Science Review, 33 (4), PP. 367-396.
<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0160017610384400>

- Idris, Kamil (2003). «Intellectual Property- a Power Tool for Economic Growth», WIPO.
- Kalantaridis, C & Bika, Z (2006). Local embeddedness and rural entrepreneurship: case-study evidence from Cumbria, England, *Environment and Planning A*, Vol. 38 No. 8, PP. 1561-1579.
<https://journals.sagepub.com/doi/10.1068/a3834>
- Keeble, D. and Vaessen, P. (1994), Growth-oriented SMEs in unfavourable regional environments, *Regional Studies*, Vol.29 No. 6, PP. 489-505.
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00343409512331349133>
- Leunbach, D. (2021). Entrepreneurship as a family resemblance concept: A Wittgensteinian approach to the problem of defining entrepreneurship, *Scandinavian Journal of Management*, No.37, 1-11.
<https://doi.org/10.1016/j.scaman.2021.101141>
- Mayer, H., & Meili, R. (2016). New Highlander Entrepreneurs in the Swiss Alps. *Mountain Research and Development*, 36(3), 267-275.
<https://doi.org/10.1659/MRD-JOURNAL-D-16-00040.1>
- McElwee, G. and Annibal, I. (2010). Business support for farmers: an evaluation of the farm cornwall project, *Journal of Small Business and Enterprise Development*, Vol. 17 No. 3, PP. 475-491.
<http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=1876495>
- Miao, S. Chi, J. Liao, J., and Qian, L. (2021). How does religious belief promote farmer entrepreneurship in rural China? *Economic Modelling*, Vol. 97, PP. 95-104. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2021.01.015>
- Mugobo, V. V & Ukpere, W. I. (2012). Rural entrepreneurship in the Western Cape: Challenges and opportunities, *African Journal of Business Management*, 6(3), 827-836.
<https://doi.org/10.5897/AJBM11.895>
- Pallares-Barbera, M., Tulla, A.F. and Vera, A. (2004). Spatial loyalty and territorial embeddedness in the multi-sector clustering of the Berguedà region in Catalonia (Spain), *Geoforum*, Vol.35, No.5, PP.635-649.
<https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2004.03.004>
- Patel, B & Chavda, K. (2013). Rural entrepreneurship in India: Challenge and problems. *International Journal of Advance Research in Computer Science and Management Studies*, 1(2), 28-37.
https://www.researchgate.net/publication/304112617_Rural_Development_in_India_through_Entrepreneurship_An_Overview_of_the_Problems_and_Challenges
- Reagan, B. (2002), Are high-growth entrepreneurs building the rural economy? Federal Reserve Bank of Kansas City, Kansas City, Mo, Center for the study of Rural America.
- Sauer, R. J (1986). Agriculture and the rural community: opportunities and challenges for rural development, Food and Agriculture Organization of the United Nations.
- Saxena, S. (2012). Problems Faced by Rural Entrepreneurs and Remedies to Solve It; *IOSR Journal of Business and Management (IOSRJBM)*; Volume 3, Issue 1 (July-Aug. 2012), PP.23-29.
<http://www.iosrjournals.org/iosr-jbm/papers/vol3-issue1/D0312329.pdf>
- Shane, S., Venkataraman, S. ,(2000), "The promise of entrepreneurship as a field of research", *Academy of Management Review*, 25: 217-226.
<https://doi.org/10.2307/259271>
- Soleymani, A., Yaghoubi Farani, A., Karimi, S., Azadi, H., Nadiri, H & Scheffran, J (2021). Identifying sustainable rural entrepreneurship indicators in the Iranian context, *Journal of Cleaner Production*, Vol. 290, PP. 125-186.
<https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.125186>
- World Population Prospects, (2015). Key Findings and Advance Tables, Department of Economic and Social Affairs Population Division World Population Prospects, the 2015 Revision, United Nations New York, p.8.
- Wortman, M. S (1990). Rural entrepreneurship research: an integration into the entrepreneurship field, *Agribusiness*, Vol. 6 No. 4, PP.329-345.
<https://ideas.repec.org/a/wly/agribz/v6y1990i4p329-344.html>

پدیدارشناسی فضای کار آفرینی و کسب و کار روستایی در مناطق منتخب ایران (با تأکید بر چالش‌های زیسته)

دکتر محمد حجی‌پور

چکیده

کار آفرینی در بسیاری از کشورها به‌عنوان ابزاری کلیدی در جهت رشد و توسعه محسوب می‌شود. کار آفرینی روستایی می‌تواند نقش مهمی در کاهش نابرابری‌های فضایی بین مرکز و پیرامون ایفا کند. با توجه به اهمیت کار آفرینی روستایی در فرایند توسعه، تاکنون در ایران تلاش‌های زیادی برای رشد و گسترش کار آفرینی و ایجاد کسب و کارهای جدید در روستاها به انجام رسیده است. علی‌رغم کوشش‌های صورت‌گرفته، یک نکته اساسی این است که کار آفرینی و کسب و کارهای روستایی در ایران با چالش‌های عمیقی مواجه است. در راستای کمک به هموار کردن اقدامات آینده در زمینه توسعه کار آفرینی و هرگونه کسب و کار روستایی، هدف تحقیق حاضر این است که به تحلیل پدیدارشناسانهٔ موانع و چالش‌های زیسته کار آفرینان و صاحبان کسب و کار در زمان حیات فعالیت اقتصادی آنان در روستاهای مناطق منتخب ایران پرداخته شود. این تحقیق به لحاظ هدف کاربردی است. همچنین به لحاظ ماهیت داده‌ها، از نوع تحقیقات کیفی به شمار می‌رود. رویکرد منتخب در گردآوری و تحلیل داده‌ها پدیدارشناسی بوده است. جامعه این پژوهش مشتمل بر ۴۱ کار آفرین و صاحب کسب و کار روستایی در استان‌های خراسان جنوبی، گیلان و مرکزی در بازه زمانی سال‌های ۱۳۹۷ تا ۱۳۹۹ بوده است. پیاده‌سازی داده‌ها و تهیه نقشه ساختار مضامین با کمک نرم‌افزار مکس کیودا نسخه ۱۱ و برای تحلیل مصاحبه‌ها از روش کلابزی استفاده شده است. براساس نتایج، در فضای حیات فعالیت‌های اقتصادی روستائیان، چالش‌ها متأثر از سه عامل و زمینه کلی شامل «شرایط کلان حاکم بر فضای کشور»، «واقعیت‌های مکانی» و «زمینه‌یابی شکست فرد در عرصه رقابت» است. چالش‌های این عرصه تهدید جدی علیه پایداری کسب و کارهای کار آفرینانه و اشتغال‌زایی روستایی به شمار می‌رود که بخشی از آن تحت کنترل و مدیریت کنش‌گر (کار آفرین یا صاحب کسب و کار) و بخشی نیز تحت اراده سیاسی و تصمیم‌گیری تسهیل‌گران (دولت و حکمرانان محلی) است. حل مشکلات منوط به اقدام هماهنگ و توانمند کنش‌گران و تسهیل‌گران است تا در چارچوب یک برنامه‌ریزی پایین به بالا و مشارکتی، انجام پذیرد.

جغرافیا و توسعه، شماره ۶۴، پاییز ۱۴۰۰
تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۱/۱۲
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۲۱
صفحات: ۷۶-۴۵

واژه‌های کلیدی:

اقتصاد سیاسی، توسعه روستایی، حیات کار آفرینی، پدیدارشناسی، فضای کسب و کار.

مقدمه

از مکانیسم‌های عمده برای کاهش فقر و نابرابری در مناطق کمتر توسعه یافته، تأمین امکانات اشتغال مولد برای افراد بسیار فقیر است (رحمانی‌فضلی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۳۳). کار آفرینی در بسیاری از کشورها به‌عنوان ابزاری کلیدی در جهت رشد و توسعه محسوب می‌شود و گفته شده است که توجه به کار آفرینی روستایی می‌تواند نقش مهمی در کاهش نابرابری‌های فضایی بین مرکز و پیرامون ایفا کنند (Mayer et al, 2016: 5)؛ به‌عبارتی، کار آفرینی روستایی که به منزله به‌کارگیری نوآورانه منابع و امکانات روستا در راستای حصول فرصت‌های کسب و کاری است، علاوه بر ایجاد اشتغال برای قشر

امروزه مناطق روستایی کشورهای در حال توسعه، به‌ویژه در ایران، از چالش‌های متعددی، از جمله: فقر، بیکاری پنهان، تخریب محیط‌زیست، تداوم نابرابری در توزیع فرصت‌ها و منابع میان نواحی شهری و روستایی رنج می‌برند که بیانگر عدم موفقیت راهبردهای گذشته توسعه روستایی برای ارائه راه‌حل موفقیت‌آمیزی برای برطرف‌ساختن آن‌ها است. از سوی دیگر، این راهبردها در توزیع منافع حاصل از رشد و توسعه نیز موفق نبوده و منجر به بروز و تشدید چالش‌های مذکور شده است (رضوانی و نجارزاده، ۱۳۸۷: ۱۶۵).

یافته است (گزارش فصلی اقتصاد ایران، تابستان و بهار ۱۳۹۶: ۱۷ و ۲۳). بررسی آماری وضعیت بیکاری در مناطق روستایی کشور حاکی از آن است که از جمعیت فعال ۷ میلیون و ۱۹۱ هزار و ۹۷۸ نفری در روستاهای کشور، ۵۳۳ هزار و ۳۴۱ نفر بیکار هستند که ۱۶٫۸ درصد از کل جمعیت بیکار کشور را دربرمی‌گیرد. همچنین از کل جمعیت فعال، ۶ میلیون و ۶۵۸ هزار و ۶۳۷ نفر در مناطق روستایی کشور شاغل هستند که ۲۷/۹ درصد از کل جمعیت شاغل کشور را شامل می‌شود. اشتغال بیش از نیمی از جمعیت مناطق روستایی کشور در بخش کشاورزی است که ۵۲/۶ درصد از اشتغال این مناطق را به خود اختصاص داده‌است؛ همچنین ۲۴/۷ درصد از روستائینان در بخش صنعت و ۲۲/۶ درصد نیز در بخش خدمات اشتغال دارند. در بین جمعیت بیکار روستائین، ۵۳۲ هزار و ۶۹۳ نفر در گروه سنی ۱۵ سال به بالا هستند که ۳۱۹ هزار و ۹۷۸ نفر در گروه سنی ۱۵ تا ۲۹ سال قرار دارند و مابقی نیز بالای ۲۹ سال هستند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵).

بررسی پیشینه اقداماتی که در خلال سال‌های گذشته در زمینه توسعه روستایی ایران انجام شده، نشان می‌دهد که موضوع توسعه روستایی همواره به عنوان یکی از دغدغه‌های برنامه‌ریزان کشور مطرح و در قالب مجموعه جلسات و کارگروه‌های مختلف، توسط دستگاه‌های اجرایی ذی‌ربط مورد پیگیری واقع شده‌است. تشکیل کارگروه‌های متعدد طی شش سال اخیر برای موضوع توسعه اشتغال روستایی با عناوینی نظیر تشکیل کمیسیون تخصصی توسعه اشتغال روستایی در وزارت کار و امور اجتماعی وقت، تشکیل کارگروه جهاد اقتصادی در سازمان امور دهیاری‌های وزارت کشور، تشکیل کارگروه ساماندهی اشتغال روستایی و شهرهای زیر ۲۰ هزار نفر در کمیته امداد امام خمینی (ره)، تشکیل ستاد هماهنگی توسعه اشتغال روستایی در وزارت تعاون، کار و رفاه

عظیم روستائیان، گامی در راستای توسعه روستایی محسوب می‌شود. در این دیدگاه، برخلاف سایر رهیافت‌هایی که توسعه روستایی را بر ورود سرمایه انسانی و مالی از خارج روستا پایه‌گذاری می‌کنند، تأکید بر انگیزش استعدادهای کارآفرینانه محلی و رشد مؤسسات بومی است (افتخاری و سجاسی، ۱۳۹۲: ۱۹)؛ از این رو ضرورت توجه به کارآفرینی روستایی به‌مثابه حافظ امنیت اقتصادی روستا باید در اولویت سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه روستایی قرار گیرد (رحمانی‌فصلی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۵۱).

مطابق با آمار منتشرشده از طرف سازمان ملل، تقریباً ۶۲ درصد از جمعیت کل دنیا را روستائیان تشکیل می‌دهند که در آسیا و آفریقا این نسبت گاهی به ۷۶ درصد می‌رسد (World Population Prospects, 2015: 8). بر طبق اعلام مرکز آمار، ۲۶ میلیون و ۹۸۳ هزار و ۲۵۰ نفر از جمعیت فعال کشور در تابستان ۱۳۹۶ مشارکت اقتصادی داشته‌اند که معادل ۴۱ درصد جمعیت فعال کشور بوده‌است. این نرخ در بهار ۱۳۹۶ معادل ۴۰/۶ درصد و در تابستان ۱۳۹۵ معادل ۴۰/۴ درصد بوده‌است. بیشترین اشتغال کشور در تابستان ۱۳۹۶ در بخش خدمات با ۱۱ میلیون و ۷۹۸ هزار و ۷۷ نفر معادل ۴۹/۵ درصد بوده‌است و پس از آن جمعیتی بالغ بر ۷ میلیون و ۴۸۰ هزار و ۵۴۹ نفر معادل ۳۱/۴ درصد در بخش صنعت مشغول به کار بوده‌اند. همچنین نرخ اشتغال در بخش کشاورزی ۱۹/۱ درصد با جمعیتی بالغ بر چهار میلیون و ۵۴۵ هزار و ۲۴۰ نفر را شامل می‌شود. یافته‌های مرکز آمار ایران نشان می‌دهد که نرخ مشارکت اقتصادی در میان زنان نسبت به مردان و در نقاط شهری نسبت به نقاط روستایی کمتر بوده‌است. همچنین بررسی روند تغییرات نرخ مشارکت اقتصادی کل کشور نشان می‌دهد که این شاخص، نسبت به فصل مشابه سال قبل، ۰/۶ درصد و نسبت به فصل بهار ۱۳۹۶ معادل ۰/۴ درصد افزایش

مبانی نظری

کارآفرینی یک فعالیت یا فرایند انسانی است (1: Leunbach, 2021) که در دنیای کنونی بنا به کارکرد آن دارای اهمیت روبه‌رشدی است. به‌نقل از «سازمان بین‌المللی کار»^۱، کارآفرین فردی است با مجموعه‌ای از ویژگی‌هایی که به‌طور معمول شامل اعتمادبه‌نفس، نتیجه‌گرا، ریسک‌پذیر، رهبر و آینده‌گرا است (علیدوست و لشگرآرا، ۱۳۹۲: ۸).

کارآفرینی فرایند ایجاد، ارزیابی و بهره‌برداری از فرصت به‌منظور تولید کالاها و خدمات‌های آتی (221: Shane & Venkataraman, 2000)، همراه با صرف وقت، تلاش بسیار و پذیرش خطرهای مالی، روحی، اجتماعی برای به‌دست‌آوردن منابع مالی، رضایت شخصی و استقلال است (Askun & Yildirim, 2011: 664).

نکته مهم این است که راه‌اندازی هر کسب‌وکاری را نمی‌توان کارآفرینی تعریف کرد. در واقع، استفاده از واژه کارآفرین برای کسی که یک کسب‌وکار کوچک مرسوم مانند واحد پرورش دام سبک، مرغداری، عرق و گلاب‌گیری در روستاها یا ایجاد پیتزافروشی در شهر راه‌اندازی می‌کند بسیار متفاوت از مفهوم مدنظر جوزف شومپیتر است. شومپیتر می‌گوید: «وظیفه کارآفرین، شکل‌دهی و انقلابی در الگوی تولید از طریق به‌کارگیری نوآوری یا به مفهوم عام‌تر، استفاده از فناوری امتحان‌نشده برای تولید یک کالای جدید یا تولید یک کالای قدیمی به روش جدید؛ استفاده از منابعی جدید از تأمین مواد اولیه یا بازار جدید برای محصولات با سازماندهی مجدد یک صنعت است» (تکینسون و لیند، ۱۳۹۹: ۱۰۱).

امروزه مقوله کارآفرینی به‌سرعت در حال گسترش است و توانسته نقش مهمی در زمینه توسعه کسب‌وکار داشته باشد. اهمیت آن به نحوی است که کارآفرینی را قلب فعالیت‌های توسعه اقتصادی تعریف

اجتماعی و تشکیل جلسات هماهنگی در مرکز توسعه روستایی و مناطق محروم ریاست جمهوری و... مبین گوشه‌ای از اقدامات دستگاه‌های اجرایی در این رابطه است.

با در نظر گرفتن اهمیت کارآفرینی روستایی در فرایند توسعه و همچنین سوابق اجرایی مربوط به این حوزه، یک نکته اساسی غیرقابل‌انکار این است که فضای کارآفرینی و کسب‌وکار روستایی در ایران با چالش‌هایی مواجه است (لطفی، ۱۳۹۷: ۱۰۵) که به نظر می‌رسد اهمیت پرداختن به آن به‌منظور چاره‌جویی و برنامه‌ریزی حل این مسائل، کمتر از رویکرد ترویج و تشویق جامعه محلی به راه‌اندازی کسب‌وکار و کارآفرین شدن آنان نیست؛ بنابراین پرسش‌های قابل‌تأمل و جدی فراروی نظام برنامه‌ریزی و خصوصاً نهادهای ارزیاب برنامه‌های توسعه ایران وجود دارد؛ از جمله اینکه «آیا همه اقداماتی که منجر به کارآفرینی در فضاهای روستایی ایران شده، نتیجه‌بخش بوده است؟»، «آیا همه کارآفرینی‌های صورت‌گرفته در سکونتگاه‌های روستایی، قاعده‌مند و اصولی بوده است؟»، «پیامدهای منفی کارآفرینی‌های روستایی تجربه‌شده در نواحی مختلف ایران کدام است؟» یا اینکه، «چه بخش‌هایی از فرایند توسعه کارآفرینی روستایی در ایران دچار ماهیت نابرابرانه‌ریزی است؟» نوشتار پیش‌رو، برآیند بازدیدهای میدانی و مصاحبه با کارآفرینان روستایی و صاحبان کسب‌وکارهای روستایی در اقصی‌نقاط کشور است که منجر شد هم‌سنگ با پرسش‌های پیشین، به این پرسش مهم پاسخی پدیدارشناسانه داده شود که پس از اقدام به کارآفرینی و ایجاد کسب‌وکار در سکونتگاه‌های روستایی، در فرایند حیات آن کسب‌وکار صاحبان امر با چه موانع و مشکلاتی مواجه هستند و سد راه فعالیت‌ها کدام است؟

کیفیت زندگی و کمککننده به افراد محلی برای مشارکت در اقتصاد است (Henderson, 2002: 52). در رویکرد کارآفرینی روستایی، کارآفرینان باید به‌عنوان عامل محرک اقتصادی به‌وسیله سیاست‌گذاران، حکومت‌های محلی و ملی، مؤسسه‌های مختلف توسعه، بخش خصوصی و «سازمان‌های مردم‌نهاد»^۲، که به نوعی با جامعه روستایی و فعالیت‌های اقتصادی آن در ارتباطند، به‌کار گرفته شوند (GTZ, 2003: 9-10).

از دیدگاه آلیسون، یک فعالیت کارآفرینی تحت‌تأثیر عوامل گوناگونی، مانند ویژگی‌ها و انگیزه‌های فردی، آموزش، فرهنگ و آداب‌ورسوم، قوانین، سیاست‌ها و دانش فنی است که می‌تواند آثار و نتایج مختلفی را به لحاظ الگوهای رفتاری، اقتصادی، اجتماعی و جز این‌ها دربر داشته باشد (Alison J., 1998: 166). از دیدگاه لوردکیپانیدزه^۳، توسعه کارآفرینی روستایی به‌عنوان عامل فرهنگی-اجتماعی، محیطی و زیرساختی، اقتصادی و نهادی بستگی دارد (نجفی‌کانی و همکاران، ۱۳۹۴: ۴۱).

نتایج تحقیقات میائو و همکاران^۴ (۲۰۲۱) نیز مؤید این واقعیت بوده که باورهای دینی و مذهبی از دیگر عوامل اثرگذار بر رشد و توفیق کارآفرینی روستایی به‌ویژه در زمینه کشاورزی است. موانع زیادی برای کارآفرینی روستایی وجود دارد. این موانع شامل زیرساخت‌های دانش و ارتباطات ضعیف (Keeble and Vaessen, 1994: 489; Pallares-)، حمایت‌های دولتی (Barbera et al, 2004: 827) که ارتباطات خارجی را کند و پرهزینه می‌کند، دسترسی محدود به حمایت‌های دولتی (McElwee & Annibal, 2010: 827)، دسترسی محدود به منابع انسانی و مالی (Wortman, 1990: 329) و بازارهای نسبتاً کوچک که

کرده‌اند. یکی از محیط‌های دارای قابلیت مناسب برای توسعه کارآفرینی، محیط‌های روستایی است؛ زیرا روستا قابلیت زیادی در ایجاد انواع کسب‌وکار در بخش‌های سه‌گانه اقتصاد (کشاورزی، صنعت و خدمات) دارد (قادرمرزی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۰۶)؛ از این رو، کارآفرینی پایدار به‌عنوان یک استراتژی برای توسعه، رشد و شکوفایی در زمینه اقتصادی و مشاغل روستایی مورد توجه محققان است (Soleymani et al, 2021: 125).

کارآفرینی روستایی از مهم‌ترین مباحث مطرح در حوزه کارآفرینی در چند سال اخیر است. کارآفرینی روستایی و کارآفرینان روستایی در اصل هیچ تفاوتی با سایر کارآفرینان و کارآفرینی ندارند. در واقع، کارآفرینان روستایی همان ویژگی‌هایی را دارند که کارآفرینان مناطق دیگر دارند، حتی به‌دلیل بالابودن ریسک در فعالیت‌ها و محیط‌های روستایی؛ همچنین به‌دلیل کمبود امکانات و ضعف مدیریت در محیط‌های روستایی، کارآفرینان روستایی باید به مراتب، قدرت ریسک‌پذیری بیشتری نسبت به دیگران داشته باشند. پترین^۱ (۱۹۹۴) در خصوص کارآفرینی روستایی می‌گوید: «کارآفرینی به‌عنوان نیرویی می‌تواند، منابع دیگر را برای پاسخ‌گویی به یک تقاضای بی‌پاسخ بازار، بسیج کند؛ توانایی خلق و ایجاد چیزی از هیچ است؛ فرایند خلق ارزش، به‌وسیله ترکیب مجموعه واحدی از منابع در راستای بهره‌گیری از یک فرصت (Andrew & et al, 2016: 142).

در تعریفی دیگر، کارآفرینی روستایی فعالیتی است که به مردم روستایی کمک می‌کند تا فرصت‌ها را به فعالیت‌های اقتصادی سودآور تبدیل کنند (نجفی‌کانی و همکاران، ۱۳۹۴: ۴۴). از نظر ریگان (۲۰۰۲)، کارآفرینی روستایی فراهم‌کننده زمینه اشتغال، افزایش درآمد و تولید ثروت، بهبوددهنده

2-(NGOs) Organization Government-Non

3-Lord Kipanidze

4-Miao et al

1-Petrin

فنی (فناوری) و اطلاعات ندارند. در نتیجه، برای کمک به جوامع روستایی در توسعه یک مدل نظری (تئوریک) کارآفرینی، به شناخت متغیرهای وابسته و رابطه میان آنها نیازمند است (Allen, 2003: 5)؛ به‌همین دلیل ساوئر (۱۹۸۶) با در نظر گرفتن کارآفرینی به‌عنوان الگوی توسعه اقتصادی، توسعه روستایی را تشویق کشاورزان کارآفرین، کمک و مساعدت مدیریتی و فنی کارآفرینان روستایی، حمل‌ونقل روستایی، خدمات ارتباطی و اطلاعاتی روستایی و مدیریت منابع طبیعی تعریف می‌کند (Sauer, 1986: 2). در جدول زیر به بررسی گزیده‌ای از آخرین تحقیقات صورت‌گرفته پیرامون موضوع مورد بحث پرداخته شده‌است.

منجر به صرفه‌های مقیاس محدود می‌شود (Kalantaridis, and Bika, 2006:1563). از دیدگاه پاتل و چاودا (Patel & Chavda, 2013:28)، موانع توسعه کارآفرینی روستایی عبارت‌اند از: (۱) مسائل مالی؛ مانند کمبود زیرساخت‌ها، سرمایه‌گذاری اندک، (۲) مسائل بازار؛ مانند رقابت و واسطه‌ها، (۳) مسائل مدیریتی؛ از جمله کمبود دانش فناوری اطلاعات، تشریفات قانونی و بوروکراسی گسترده، نواقص تولید (۴) مسائل منابع انسانی؛ مانند کمبود نیروی کار ماهر؛ بنابراین کارآفرینان در جوامع روستایی به حمایت برای ایجاد یا رشد فعالیت‌های خود نیاز دارند؛ اما این جوامع، آمادگی لازم را برای تأمین نیازهای مورد درخواست آنان مانند سرمایه، دانش

جدول ۱: خلاصه‌ای از مطالعات انجام‌شده

محققان	سال	نتایج تحقیق
شریفی و همکاران	۱۳۹۱	چهار مانع فردی، مالی- اقتصادی، فرهنگی- اجتماعی و قانونی- نهادی
یعقوبی فرانی	۱۳۹۱	عوامل فردی و خانوادگی، عوامل قانونی و حقوقی، عوامل مالی و اقتصادی، عوامل نهادی و سازمانی، شرایط جغرافیایی و عوامل محیط روستایی.
یاسوری و همکاران	۱۳۹۴	انگیزش و پشتکار، قابلیت‌های طبیعی و قابلیت‌های فردی
جمینی و همکاران	۱۳۹۴	نتایج این پژوهش نشان داد هفت عامل اقتصادی، محیطی، فردی- مدیریتی، اجتماعی- فرهنگی، زیرساختی، آموزشی- ترویجی و فنی، از مهم‌ترین تعیین‌کننده‌های توسعه کارآفرینی در محدوده مورد مطالعه هستند.
قادرمرزی و همکاران	۱۳۹۴	نداشتن پشتوانه مالی، نبود پس‌انداز کافی، نداشتن وثیقه و ضامن معتبر
پناهی و همکاران	۱۳۹۵	دو دسته عوامل در راه توسعه کارآفرینی در این مناطق نقش دارند. یک دسته مربوط به عوامل درونی موجود در روستا (فقدان توانایی مدیریتی کارآفرینان، ضعف ارائه آموزش‌های اثربخش فنی و حرفه‌ای، مشخص نبودن اولویت‌های سرمایه‌گذاری، فراهم نبودن زیرساخت‌های فنی در روستا و...) و دسته دوم در رابطه با عوامل به کارکرد نظام اقتصادی (تورم رکودی و...) مرتبط می‌شود که مشکلات زیادی را برای توسعه کارآفرینی ایجاد کرده است.
اشراقی سامانی و همکاران	۱۳۹۵	نتایج حاصل از تحلیل عاملی منجر به شناسایی پنج عامل در قالب موانع اقتصادی، سیاسی، آموزشی، اجتماعی و فرهنگی شد.
جمینی و همکاران	۱۳۹۵	نداشتن پشتوانه مالی و پس‌انداز کافی، نداشتن وثیقه و ضامن معتبر، پایین بودن سطح ریسک، عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، آموزشی، فردی، زیرساختی، سیاست‌گذاری و محیطی
لطفی	۱۳۹۷	نتایج نشان داد که عواملی مانند عملکرد رسانه‌ها، نظام آموزشی، نظام اقتصادی و سیستم بوروکراسی کشور باعث تغییر در سبک زندگی، انتظارات، نوع معیشت و فرهنگ اقتصادی و حتی تربیت اقتصادی و نیز وابستگی و عدم استقلال شهر از روستا و نهایتاً شکست سیاست‌های کارآفرینی روستایی در ایران شده‌است.

محققان	سال	نتایج تحقیق
محمدی خمیاره و عرفان نیا	۱۳۹۸	نتایج نشان داده‌است که از مهم‌ترین چالش‌های موجود برای اقدام به کارآفرینی، شامل: تأمین مالی دولت، یکپارچگی کارکنان، روابط اجتماعی، محدودیت بازار و نیروی کار غیرماهر بوده‌است.
احمدی، کوهستانی، یادآور و شعبانعلی فمی	۱۳۹۸	نتایج نشان می‌دهد که اندازه اثر متغیر بازاریابی به استناد تفسیر اندازه اثر کوهن، تقریباً ضعیف ارزیابی می‌شود و اندازه اثر سایر متغیرهای شاخص مورد بررسی (عوامل فردی، اجتماعی، اقتصادی و مالی) در حد متوسط و متوسط به بالا بوده‌است. طبق نتایج تحقیق، توسعه کارآفرینی زنان روستایی امری پویا و چندوجهی بوده و نیازمند توجه همزمان به عوامل فردی، چون نیروی انسانی خلاق، حمایت‌های مالی و اقتصادی از زنان روستایی، عوامل فرهنگی و آموزشی و ارتقای زیرساخت‌های محیطی در روستاهای کشور است.
فالمر و همکاران Folmer at al	۲۰۱۰	نتایج این پژوهش با هدف شناسایی تعیین‌کننده‌های کارآفرینی در روستاهای غرب بنگال با استفاده از رویکرد معادلات ساختاری نشان داد، سن، تحصیلات، وضعیت تأهل، تعداد محصولات، پشتیبانی مالی خانواده، نوآوری، ثروت و وضعیت شغلی از مهم‌ترین تعیین‌کننده‌های توسعه کارآفرینی در محدوده مورد مطالعه هستند.
ماگبو و آکپر Mugobo & Ukpere	۲۰۱۲	دریافتند که کارآفرینان روستایی با چالش‌هایی مانند نداشتن مهارت فنی و تجاری، کمبود و هزینه بالای مواد خام، دسترسی غیرمستقیم و غیرقابل اعتماد به خدمات ارتباطی و حمل‌ونقل و دسترسی محدود به بازارهای مالی و پایدار مواجه هستند.
دورو Duru	۲۰۱۱	نتایج نشان داد که از چالش‌های مهم کارآفرینان، فقدان دانش پایه و فناوری است؛ بنابراین پیشنهاد کرده‌اند که باید تجدیدنظری بر بخش آموزش با تأکید بر علم و فناوری صورت گیرد.
ساکسنا Saxena	۲۰۱۲	کارآفرین روستایی با استفاده از منابع کمیاب و با کارآمدترین شیوه موجب افزایش سود و کاهش هزینه می‌شود. با توجه به فقدان آموزش، اکثریت مردم روستایی از توسعه فناوری و بازاریابی و... بی‌اطلاع هستند. توسعه کارآفرینی روستایی کلیدی برای توسعه مناطق روستایی و شهرهای عقب‌مانده است.
سلیمانی و همکاران	۲۰۲۱	به‌منظور دستیابی پایداری در کارآفرینی و کسب‌وکارهای دایر در فضاهای روستایی بایستی در بُعد فرهنگی و اجتماعی به مسائل مهمی همچون اعتماد اجتماعی و نوع‌دوستی و همدلی در بین مردم محلی؛ در بُعد اقتصادی شاخص‌هایی مانند استفاده از امکانات، مدیریت هزینه محصولات و خدمات برای ثبات تجارت و مدیریت بازار و در بُعد اخلاقی نیز شفافیت تجاری و مالی، اخلاق در استفاده از منابع بیولوژیک و مدیریت منابع انسانی بهبود یابد. در این خصوص توجه مدیران و سیاست‌مداران یک نیاز اساسی است.

مأخذ: مطالعه اسنادی تحقیق، ۱۳۹۹

داده‌ها پدیدارشناسی است؛ زیرا کارآفرینی فرایند یکپارچه تجارب زندگی است و تجارب زندگی درجهت مطالعه با دشواری بسیاری همراه است و اغلب روش‌شناسی‌های پیشین درجهت مذاقه این عامل با شکست مواجه شده‌اند؛ بنابراین راه‌حل چالش روش‌شناسی مذکور، خروج و فرا رفتن از مرزهای پارادایم کارکردگرایی در حوزه علمی کارآفرینی برای نیل به تبیین و فهم مناسب پدیده‌های کارآفرینانه و فضاهای پس از آن و همچنین استفاده از پارادایم تفسیری و استراتژی‌های مناسب نظیر روش پدیدارشناسی است (لوانی و بودلایی، ۱۳۸۹: ۳۳).

از بررسی مطالعات گذشته می‌توان نتیجه گرفت که تحقیقات کمتری به مسائل دوره حیات کارآفرینی و کسب‌وکارهای روستایی و چالش‌هایی که سد راه است، پرداخته شده‌است؛ از این رو تحقیق حاضر دارای رویکردی بدیع و تمایزی اساسی با مطالعات گذشته است.

روش تحقیق

تحقیق حاضر به لحاظ هدف کاربردی است. همچنین به لحاظ ماهیت داده‌ها از نوع تحقیقات کیفی به شمار می‌رود. رویکرد منتخب در گردآوری و تحلیل

اصول روش ۷ مرحله‌ای «کلایزی»^۱ استفاده شده است. کلایزی یکی از روش‌های معنی‌بخشیدن به مصاحبه‌ها در روش پدیدارشناسی است که شامل هفت مرحله به شرح زیر است (میرزایی و همکاران، ۱۳۹۷: ۹۱-۹۰):

اول، توصیفات همه شرکت‌کنندگان به‌منظور هم‌احساس شدن با آن‌ها؛ دوم، به هر کدام از پروتکل‌ها رجوع و عبارات مهم استخراج می‌شود؛ سوم، معنی یا مفهوم (تم) هر عبارت مهم که با عنوان مفاهیم تنظیم‌شده مطرح است، توسط محقق شکل می‌گیرد؛ چهارم، مفاهیم تنظیم‌شده، درون دسته‌های موضوعی (تم‌های اصلی) سازماندهی می‌شود؛ پنجم، یافته‌ها به درون یک توصیف جامع از پدیده موردنظر تلفیق می‌شود. توصیف جامع از پدیده مورد تحقیق به شکل یک بیانیه صریح و روشن تنظیم می‌شود. در مرحله آخر، نتایج به شرکت‌کنندگان بازگردانده می‌شود و در مورد یافته‌ها از آن‌ها سؤال پرسیده می‌شود. در این تحقیق به‌منظور بررسی اعتبار داده‌ها، تجزیه و تحلیل اطلاعات و گزارش نهایی به دو صورت مستقیم و مجازی در اختیار ۱۴ نفر از افراد مورد مطالعه (کارآفرینان روستایی) قرار گرفت که مورد تأیید ایشان بود.

به‌منظور تحلیل داده‌ها و تهیه نقشه ساختار داده‌های کیفی مورد استفاده در این تحقیق، از نرم‌افزار مکس کیودا نسخه ۱۱ استفاده شده است.

پدیدارشناسی هم جنبش فلسفی و هم روش پژوهش کیفی شناخته می‌شود. هدف پدیدارشناسی فهم تجربه‌ها و به بیان دیگر، کشف جوهره و معنای تجربه‌ها به‌منظور دستیابی به فهمی عمیق و بین‌الذهانی از پدیده بررسی شده است که باید بدون هیچ فرضی کندوکاو شود و دور از پیش‌داوری باشد تا بنیان خوبی برای دانش ایجاد شود. به‌طور خلاصه، روش پدیدارشناسی به بررسی تجربه زیسته انسان و فهم ماهیت پدیده‌ها از این طریق می‌پردازد (عارف و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۷۹). جامعه این پژوهش مشتمل بر کارآفرینان روستایی ملاقات‌شده در استان‌های خراسان جنوبی (شهرستان‌های قانات، زیرکوه، درمیان، سرایان، بشرویه، طبس و فردوس)، گیلان (شهرستان رضوانشهر و فومن) و استان مرکزی (شهرستان کمیجان، شازند و خنداب) بوده است. بازه زمانی پژوهش مربوط به سال‌های ۱۳۹۷ تا ۱۳۹۹ بوده است. به لحاظ تعداد افراد مصاحبه‌شده، پس از انجام مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۳۲ نفر از کارآفرینان فعال در روستاهای مورد بازدید (جدول شماره ۲) اشباع نظری حاصل شد؛ اما درکل مطالب ارائه‌شده در این تحقیق را می‌توان برآیند مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته صورت‌گرفته با ۴۱ نفر از کارآفرینان روستایی مورد بازدید در استان‌های کشور (جدول شماره ۲) دانست. مدت زمان مصاحبه‌ها بین ۳۰ تا ۶۰ دقیقه بوده است. به‌منظور تجزیه و تحلیل مصاحبه‌ها از

جدول ۲: واحدهای کارآفرینی بازدیدشده در راستای تحقیق

استان	شهرستان	روستا	حوزه‌های کارآفرینی روستایی
خراسان جنوبی	قائنات	کلی	پرورش شترمرغ
		چاه‌شند	سوزن‌دوزی و پرواربندی گوسفند
	نهبندان	چاه‌دراز	عبابافی و برک‌بافی
		ماه‌بانو	سوزن‌دوزی و آینه‌کاری
	درمیان	تاجمیر	عروسک‌دوزی و پرواربندی گوسفند
		حسن‌کلنگی	عرق‌گیری و پرواربندی گوسفند
		نازدشت	قالیبافی
	طبس	دستگردان	قالیبافی
	زیرکوه	بارنجگان	قالیبافی
		افین	اقامتگاه بومگردی
بشرویه	نیگو	گلخانه (کاشت سبزی و صیفی‌جات)	
مرکزی	خنداب	جوشیروان	جوراب‌بافی
		سمقاور	منبت‌کاری و تولید مبیل
	کمیجان	فتح‌آباد	پرورش بوقلمون
		سقرجوق	فناوری اطلاعات
	شازند	بصری	لوازم برنزی (آئینه و شمعدان)
		حصار	تولید پرده و لوازم آن
		جزنق	پرورش ماهی
لنجرود		فنس بافی و کافی‌شاپ/ فست‌فود	
گیلان	رضوانشهر	تازه‌آباد	تفرجگاه گردشگری ساحلی
		نوده	تفرجگاه گردشگری کوهپایه‌ای
	فومن	زیده	پرورش ماهی
		گوراب‌پس	پرورش مرغ بومی
		قلعه‌رودخان	سنتی‌سرا و طبخ‌های محلی
	شفت	سیاهمزیگی	تولید و پخش فرآورده‌های لبنی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۹۹-۱۳۹۷

یافته‌های تحقیق

بوده‌اند. بررسی وضعیت تحصیلی افراد نشان داد (جدول ۲) غالب کارآفرینان روستایی مورد مطالعه دارای سواد در سطح دیپلم بوده‌اند. سیکل ۲۵ درصد، فوق‌دیپلم و بالاتر ۲۵ درصد و ۱۵ درصد نیز دارای تحصیلات ابتدایی بوده‌اند.

کارآفرینان روستایی مورد مطالعه به لحاظ جنسیت ۸۸ درصد مرد و ۱۲ درصد زن بوده‌اند. از حیث گروه‌های سنی نیز عمده آنان (۴۴ درصد) در گروه سنی ۴۱-۵۰ سال، ۳۸ درصد در گروه سنی ۳۰-۴۰ سال و ۱۸ درصد در گروه بیش از ۵۰ سال

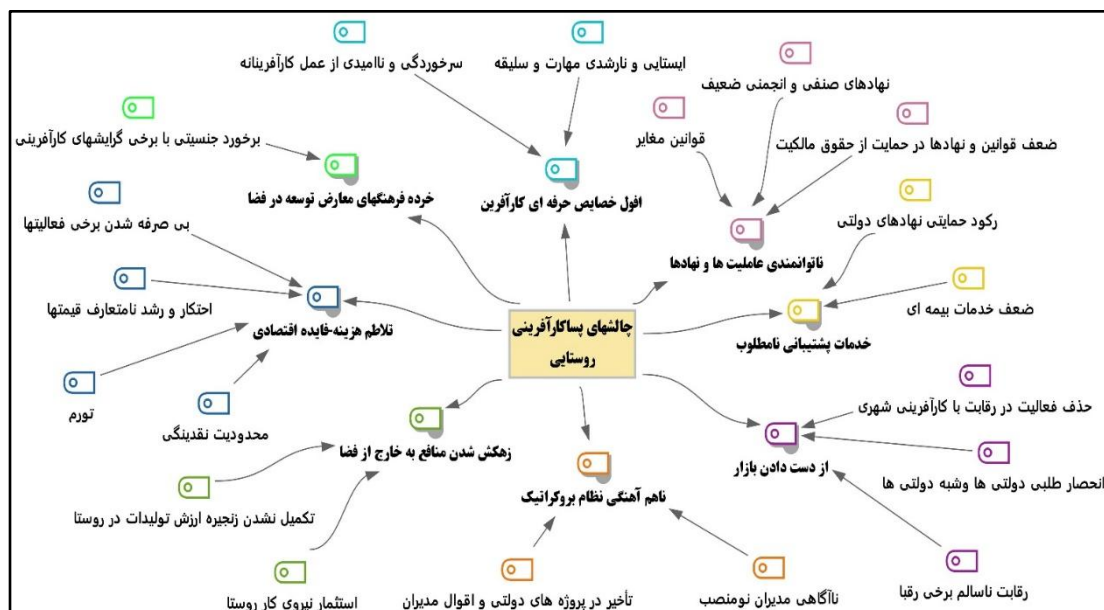
جدول ۳: ویژگی‌های اشخاص مورد مطالعه

درصد	فراوانی	شاخص
۸۸	۳۶	مرد
۱۲	۵	زن
۳۸	۱۵	۴۰-۳۰
۴۴	۱۸	۵۰-۴۱
۱۸	۷	بیش از ۵۰ سال
۱۵	۶	ابتدایی
۲۵	۱۰	سیکل
۳۵	۱۵	دیپلم
۲۵	۱۰	فوق‌دیپلم و بالاتر

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

بوروکراتیک، ازدست‌دادن بازار، خدمات پشتیبانی نامطلوب، ناتوانمندی عاملیت‌ها و نهادها، افول خصایص حرفه‌ای کارآفرین و خرده‌فرهنگ‌های معارض توسعه در فضا) به‌دست آمد. در ادامه نقشه ارتباطی بین مضامین اولیه و اصلی که به کمک نرم‌افزار مکس کیودا ترسیم شده، نشان داده شده‌است.

از محتوای سخنان ۴۱ کارآفرین و صاحبان کسب‌وکار روستایی طی مصاحبه‌های صورت‌گرفته، ابتدا ۱۰۳ کد استخراج شد که پس از تقلیل و ادغام کدهای مشابه در یکدیگر، مسئله موانع و چالش‌های زیسته فضای کارآفرینی و کسب‌وکار روستایی به‌صورت ۱۹ تم (مضمون) اولیه و سپس در قالب ۸ تم اصلی (شامل تلاطم هزینه-فایده اقتصادی، زهکش شدن منافع به خارج از فضا، ناهماهنگی نظام

شکل ۱: ساختار ارتباطی بین مضامین چالش‌های زیسته فضای کارآفرینی و کسب‌وکار روستایی در مناطق منتخب ایران

تهیه و ترسیم: نگارنده، ۱۳۹۹

جدول ۴: مضامین چالش‌های زیسته فضای کارآفرینی و کسب‌وکار روستایی در مناطق منتخب ایران

مضامین اصلی	مضامین اولیه
تلاطم هزینه- فایده اقتصادی	تورم و نوسانات بی‌حد قیمت‌ها
	محدودیت نقدینگی در دسترس کارآفرینان روستایی
	کمبود و گران شدن نامتعارف برخی کالاهای اولیه و ادوات مورد نیاز به سبب احتکار بی‌صرفه شدن برخی فعالیت‌ها به مرور زمان
زهکش شدن منافع به خارج از فضا	استثمار نیروی کار روستا در قالب فعالیت‌های شبه کارآفرینی
	تکمیل نشدن زنجیره ارزش تولیدات کارآفرینانه در فضای روستا و وابستگی به شهرهای فراناحیه
ناهماهنگی نظام بوروکراتیک	به تأخیر افتادن یا فراموش شدن برخی پروژه‌های دولتی و قول‌های برخی مدیران
	عدم آگاهی برخی مدیران نومصب از محصولات کارآفرینانه بخصوص
از دست دادن بازار	رقابت ناسالم برخی رقبای در بازار
	انحصار طلبی برخی واحدهای دولتی و شبه دولتی
	حذف فعالیت به دلیل محدودیت رشد فعالیت‌های کارآفرینانه روستایی در مقایسه با فعالیت‌های شهری
خدمات پشتیبانی نامطلوب	کاهش یا قطع حمایت بلافاصله نهادهای دولتی
	ضعف خدمات بیمه‌ای کارآفرینان روستایی و نیروی کار آنان
ناتوانمندی عاملیت‌ها و نهادها	قوانین مغایر با توسعه فعالیت‌های کارآفرینانه در روستا
	نقص قوانین و ضعف عملکرد نهادهای پشتیبان از حقوق مالکیت معنوی و فکری اقدامات کارآفرینانه
	نفوذ اندک و ضعف عملکردی نهادهای صنفی و انجمنی کارآفرینی روستایی در خصوص پیگیری مطالبات صنفی و حقوقی کارآفرینان
افول خصایص حرفه‌ای کارآفرین	ایستایی و عدم رشد مهارت و سلیقه در فعالیت‌های برخی کارآفرینان به سبب درگیری شدید با حواشی فعالیت اقتصادی جاری
	سرخوردگی و ناامیدی از عمل کارآفرینانه در فضای روستایی با کارآفرینی شهری یا فعالیت‌های دلالی و سوداگرانه
خرده فرهنگ‌های معارض توسعه در فضا	برخورد جنسیتی جامعه محلی و برخی مجریان دولتی با گرایش‌های خاص کارآفرینی زنان در روستاها

مأخذ: یافته‌های تحقیق: ۱۳۹۹

بحث

اول، تلاطم هزینه- فایده اقتصادی

گران شدن نامتعارف برخی کالاهای اولیه و ادوات مورد نیاز به سبب احتکار» و «بی‌صرفه شدن برخی فعالیت‌ها به مرور زمان» تشکیل شده است.

تورم و نوسانات بی‌حد قیمت‌ها: از پرتکرارترین چالش‌ها و موانع یاد شده در خصوص فضای کارآفرینی و کسب‌وکار از جانب افراد مورد مطالعه مسئله تورم بوده است؛ چنانکه مطالعات عدیده‌ای نظیر تهرانی و

یکی از تم‌های اصلی موانع زیسته فضای کارآفرینی و کسب‌وکار روستایی «تلاطم هزینه- فایده اقتصادی» بوده است. این تم اصلی از چهار تم فرعی با عناوین «تورم و نوسانات بی‌حد قیمت‌ها»، «محدودیت نقدینگی در دسترس کارآفرینان روستایی»، «کمبود و

کارآفرین: «همه سرمایه‌ای که داشتم رو برای راه‌اندازی کارگاه خرج کردم، تا میاد کارم سود بده و چیزی پس‌انداز کنم که میبینی قیمت مفتول و آهن و مواد اولیه گرون شد و هرچی پس‌اندازم شد، همونم کفاف نمی‌ده». **کارآفرین:** «گردش مالی کارهای روستایی خیلی وقتا کمه». **کارآفرین:** «کارم دانش و تکنولوژی بالایی می‌خواد که باید آ.ی.پی خارجی بخرم و خیلی از هزینه‌ها به دلار تا بتونم تولید محتوا بکنم و تولید محصولم رو گسترش بدم، خودم این سرمایه لازم رو ندارم».

کمبود و گران شدن نامتعارف برخی کالاها و ادوات مورد نیاز به سبب احتکار: بنا به اذعان کارآفرینان روستایی، رشد قیمت بسیاری از کالاها، اجناس و ابزارآلات شاید متأثر از تورم باشد؛ اما یک عامل مهم و اثرگذار دیگر، انحصار و احتکار این اقلام است که از جانب بسیاری از سودجویان بانفوذ صورت می‌گیرد. به‌طور نمونه گفته شد:

کارآفرین: «تماس گرفتم دفتر فروش کارخانه برا خرید مفتول، گفت نداریم، عصر یکی بهم زنگ زد گفت که اگر مفتول می‌خوای، من دارم با قیمت بالاتر از کارخانه!». **کارآفرین:** «برا توسعه واحد پرورش شترمرغ یکی از وسایلی که نیاز دارم، تهیه دستگاه «انکوباسیون» هست که در کل منطقه نبود و بعد از چند ماه پیگیری بالاخره از تبریز با چندبرابر قیمت یک نفر به من فروخت». **کارآفرین:** «لان برا خرید کود شیمیایی اوره دولتی زنگ می‌زنی به انبار جهاد، می‌گن نداریم چون قیمتش ۳۷ هزار تومان، برادر زلم یک نفر رو پیدا کرده میگه هر چقدر می‌خواین بیاین ببرین، کیسه‌ای ۸۰ هزار تومان! مگر دولت کود شیمیایی تولید نمی‌کنه؟ پس چرا خودش نداره، اما بازاری داره؟»

نجف‌زاده خویی (۱۳۹۶) و خانزادی و همکاران (۱۳۹۷) نیز تاکنون بر پیامدهای منفی تورم تأکید داشته‌اند؛ زیرا آشفتگی زیادی در برنامه‌ریزی اقتصادی و برآوردهای کارآفرینان ایجاد کرده است. نوسانات بی‌حد قیمت‌ها که ناشی از تورم بوده، یکی از فزایندهایی که برآورده، مقوله «نااطمینانی تورم» نیز بوده است. این مسئله آثار خلل‌زا در کسب‌وکار کارآفرینان روستایی را از جانب تورم دوچندان می‌کند و فرد را هرآن بی‌خبرتر از رخدادهای آینده می‌سازد؛ به‌عبارتی دیگر، نااطمینانی‌ها را رشد می‌بخشد. به اذعان افراد:

کارآفرین: «نمی‌دونم برای دوره پرواز بعدی اصلاً پولی می‌مونه برام که به اندازه همین امسال هم بتونم دام داشته باشم؟». **کارآفرین:** «خیلی وقت‌ها آدم نمی‌دونه که محصولش رو بفروشه سود می‌کنه یا ضرر؟ اما تجربه نشون داده همش ضرر بوده. چون که هرچی از محصولاتمون رو فروختیم، فردا چند برابر شده». **کارآفرین:** «هرچقدر محصول می‌فروشیم، کل پول سرمایه اولیه با سود تولید ما هر دوش باهم به‌سختی کفاف تهیه مواد اولیه رو داره».

محدودیت نقدینگی در دسترس کارآفرینان روستایی: از برآوردهای تورم در جامعه و شرایط ناپایدار قیمت‌ها، تم فرعی محدودیت نقدینگی و کمبود آن برای کارآفرینان پدیدار شده است. بنا به نظر کارآفرینان، تورم سبب شده تا هم وضعیت تولید و فروش کنونی با چالش مواجه باشد و هم امکان گسترش و توسعه فعالیت را با محدودیت جدی مواجه سازد؛ زیرا حجم اندوخته سرمایه‌ای کارآفرینان غالباً کفاف نوسانات قیمتی نمی‌کند و برخی را برای حیات و پایدار کسب‌وکارشان روانه نظام بانکی برای دریافت تسهیلات گران‌قیمت می‌کند. این در حقیقت همان از چاله به چاه افتادن در فضای تورمی و نااطمینانی تورمی حاکم است؛ به‌گونه‌ای که اذعان داشته‌اند:

قبل هانس بوبک جغرافیدان آلمانی (رجوع کنید به: رهنمایی، ۱۳۷۳) ارائه و تبیین کرد و افراد زیادی در اقصی نقاط ایران با آزمون این نظریه به تأیید آن رسیدند؛ بنابراین وجود یک ریشه عمیق تاریخی در نظام مناسبات و پیوندهای بین شهر و روستا سبب شده تا کارآفرینی‌های جدید نیز به همان ورطه کشیده شوند. این تم تشکیل یافته از دو تم فرعی با موضوعات «استثمار نیروی کار روستا در قالب فعالیت‌های شبه کارآفرینی» و «تکمیل نشدن زنجیره ارزش تولیدات کارآفرینانه در فضای روستا و وابستگی به شهرهای فراناحیه» بوده است.

استثمار نیروی کار روستا در قالب فعالیت‌های شبه کارآفرینی: بسیاری از فعالیت‌های کارآفرینی به ظاهر و شاید باطن به دنبال ایجاد فضای کسب و کار در روستا و در نتیجه منفعت حداکثر برای روستائیان است، منتها وجود جریانات و مناسبات نامتعادل از پیش برقرار در فضاها سبب می‌شود که منافع حداقلی عاید روستائیان کارآفرین شود؛ به گونه‌ای که برخی اذعان داشته‌اند:

کارآفرین: «کارگر در روستا زحمت تولید رو می‌کشد، اما دلال و فروشنده شهری سودش رو می‌برد». «به اسم کارآفرینی یک نفر از اهالی که در شهر زندگی می‌کنه، داخل روستا کارگاه بافت قالی و قالیچه راه انداخته که هر تخته فرش ۶ متری رو در شهر ۸ میلیون یا ۹ میلیون تومان ممکنه بفروشه، اما از اول تا آخر که نگاه می‌کنی می‌بینی مزد من کارگر از این فرش چند میلیونی، نهایتاً ۳۰۰ تا ۵۰۰ هزار تومانه که اون هم بعد از بافتن فرش همه رو یکجا به ما میدن». **کارآفرین:** «پسرعموم از شهر اومده اینجا به اسم کارآفرین از روی چاه آبی که شریک بوده وام گرفته برا پرورش ماهی سردابی راه انداخت و بعد از دو سه دوره تولید که هنوز پول خیلی از کارگرا رو هم نداده، فروخت به یکی از اهالی بدبخت و الان پول

بی‌صرفه شدن برخی فعالیت‌ها به مرور زمان: یکی دیگر از تبعات نوسانات قیمت‌ها این است که برای برخی تولیدات، نسبت هزینه به درآمد عایدی تولیدکننده توجیه‌پذیر نیست و کار را از صرفه اقتصادی خارج می‌سازد. در حقیقت یا وابستگی به مواد اولیه خارج از مکان، یا دست‌گذاشتن محترمان بر روی عرضه مواد اولیه، یا حضور دلال‌ها و مفت‌بری زحمات دوره تولید کارآفرینان سبب می‌شود برخی کسب و کارها از حیث اقتصادی تا سطح نقطه سربه‌سر برود و فاقد عایدی برای فعالان باشد؛ به‌طورمثال گفته شد:

کارآفرین: «من برا پرورش ماهی قزل‌آلا امسال باید هزینه خوراک و بچه‌ماهی تا سه برابر قیمت سال قبل پول بدم؛ اما قیمت هر کیلو ماهی نسبت به قبل سه برابر نشده؛ به‌علاوه الان هزینه کارگر دو برابر شده، اما قیمت هر کیلو ماهی کمتر از یک‌ونیم برابر رشد داشته؛ یعنی رشد قیمت محصولم از رشد فاکتورهای هزینه‌ایم کمتر بوده. حتی از سربه‌سر هم کمتر شده؛ با این همه سرمایه‌ای که من گذاشتم». **کارآفرین:** «اونقدر جنس نامرغوب چینی وارد بازار کردن که قیمت محصولات برنزی ما که باکیفیت‌تر هم هست، به اون قیمت نمی‌صرفه تولیدش».

دوم، زهکش شدن منافع به خارج از فضا از دیگر تم‌های اصلی موانع زیسته فضای کارآفرینی و کسب و کار روستایی «زهکش شدن منافع به خارج از فضا» بوده است. برخی فعالیت‌های کارآفرینی علی‌رغم اینکه فرصت‌های شغلی در نواحی روستایی ایجاد می‌کند و محل کسب درآمد جدید است؛ اما از حیث چرخه فضایی انباشت سود و منافع حاصل از کار، مشاهده می‌شود که عمدتاً سرمایه و سود حاصل را به خارج از فضاهای روستایی انتقال می‌دهد و حتی از دست اصلی‌ترین عناصر کارآفرینی در روستا خارج می‌سازد. نظریه توجیه‌کننده این سازوکار را سال‌ها

رو برد شهر برا خودش زمین خریده می‌گن چندبرابر سود کرده».

تکمیل نشدن زنجیره ارزش تولیدات کارآفرینانه در فضای روستا و وابستگی به شهرهای فرناحیه: برخی کسب و کارهای کارآفرینانه در روستاها نیازمند تکمیل شدن زنجیره ارزش در همان فضا هستند تا سود حداکثری را نصیب کارآفرینان و فضا سازند؛ اما در عمل به دلیل عدم استقرار بخش تکمیلی تولید آن محصول بخصوص، هم سود اصلی (درآمد و تعداد فرصت‌های شغلی) به بیرون روستا منتقل می‌شود و هم کارآفرینان چندان منتفع نمی‌شوند؛ در این خصوص گفته شد که:

کارآفرین: «در روستا (سماقور از توابع شهرستان کمیجان استان مرکزی) کارگاه‌های مثبت‌کاری زیاده و ما شاسی مبلمان، میز و صندلی و این‌ها رو تهیه می‌کنیم؛ می‌ره اصفهان رویه کوبی میشه چند برابر قیمت فروخته می‌شه. روستای ما برنده، منتها برای رویه کوبی مبلمان وابسته به اصفهان هستیم».

کارآفرین: «دام تولیدشده خودم رو برای فروش و خصوصاً کشتار باید بیرم خارج از شهرستان (مرکز استان) تا اونجا دامپزشکی معاینه کنه بعد برگردونم داخل شهرستان. یعنی ۲۰۰ کیلومتر باید دام جابه‌جا بشه برا اینکه اینجا دامپزشکی شعبه نداره و من کلی هزینه حمل و نقل و افت گوشت دام بدم».

کارآفرین: «توی شهرستان ما تقریباً شغل همه دامداری هست؛ اما در کل شهرستان یک کشتارگاه یا سردخانه نیست. همه باید ۱۰۰ کیلومتر به مرکز استان برده بشه که برای ما کلی هزینه داره».

سوم، ناهماهنگی نظام بوروکراتیک

یکی دیگر از تم‌های اصلی موانع زیسته فضای کارآفرینی و کسب و کار روستایی «ناهماهنگی نظام بروکراتیک» بوده است. این تم اصلی از دو تم فرعی

با عناوین «به تأخیرافتادن یا فراموش شدن برخی پروژه‌های دولتی و قول‌های برخی مدیران» و «عدم آگاهی برخی مدیران نومنصب از محصولات کارآفرینانه بخصوص» شکل یافته است.

به تأخیرافتادن یا فراموش شدن برخی پروژه‌های دولتی و قول‌های برخی مدیران: برخی از کارآفرینان روستایی به منظور تکمیل زنجیره ارزش و افزایش سود حاصل از تولید در روستا، پیش از عملیاتی کردن کسب و کارشان در روستا قول‌هایی از مسئولان دریافت داشته‌اند که به مرور زمان برخی عملیاتی نشده یا به واسطه مسائلی همچون تحریم‌ها، جابه‌جایی مدیران و... آن پروژه اجرایی نشده است؛ به گونه‌ای که:

کارآفرین: «یه روزی که طرح توجیهی کسب و کارم رو تصویب می‌کردم، به من گفتند اگر کار خودت رو گسترش بدی، ما واحد فرآوری گوشت برای این بخش و دهستان راه‌اندازی می‌کنیم تا خوشه فرآوری گوشت مرغ و بوقلمون راه بیفته. الان پنج ساله که هیچ‌کس حرفی از ایجاد واحد صنعتی فرآوری گوشت مرغ و ماکیان نمی‌زنه و من مجبورم محصول رو خام‌فروشی کنم». **کارآفرین:** «قرار بود اعتبارات ویژه در نظر بگیرن و خود دولت هم سرمایه‌گذاری کند تا واحدهای فرآوری گل محمدی راه بیفته، دو بار توی جلسه استانداری گفتن و اومدن اینجا [روستا] سخنرانی کردن، اما نزدیک دو ساله که هیچ خبری نیست و تولیدکننده‌های گل محمدی دارن ناامید می‌شن با این هزینه‌های حمل و انبار».

عدم آگاهی برخی مدیران نومنصب از محصولات کارآفرینانه بخصوص: در برخی کسب و کارهای کارآفرینانه روستایی، نوآوری و تکنیکال بودن آن فعالیت از ویژگی ذاتی کار به شمار می‌رود که درک سازوکار آن فعالیت و هم ویژگی‌های بخصوص آن کار جدید از جانب مدیران اجرایی بنا به تفاوت تخصص،

نفوذ دارد، بتواند بیشتر در بازار جولان دهد و از رانتهای اطلاعاتی، بیشتر سود به دست می آورد. به گونه ای که گفته شد:

کارآفرین: «در کل شهرستان تنها تولیدکننده گوشت شترمرغ من هستم؛ اما محصولم رو باید تهران و اصفهان بفروشم یعنی ۱۰۰۰ کیلومتر اون طرف. یا الان در افغانستان بهترین بازار فروش برای گوشت و پوست شترمرغ هست، اما به من مجوز فروش نمی دن. یعنی سال اول دادن، اما از سال بعد بهانه های زیادی گرفتن و مجوزم رو برای فروش در استان و صادرات به افغانستان لغو کردند. پیگیر که شدم فهمیدم فلان آقایان توی شهرستان دیگه استان تولید شترمرغ داره، اونو جایگزین من کردن!»

کارآفرین: «در روستای زرنوشه و بصری گفتند ما مرغوب ترین مصنوعات برنجی و مسی رو تولید می کنیم، اما وارداتچی ها اونقدر کالای بی کیفیت چینی ریختن داخل بازار که محصول ما توی بازار تهران یا به فروش نمی ره یا جنس چینی به اسم محصول ما فروش میره».

انحصارطلبی برخی واحدهای دولتی و شبه دولتی: یکی از آفت های مهم کسب و کار بخش خصوصی در اقتصاد ایران، انحصارطلبی از جانب بخش دولتی است. در این خصوص نایب رئیس اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی خراسان رضوی نیز اذعان داشته است که: «کشور ما در شاخص های بهبود محیط کسب و کار در عرصه بین المللی رتبه مطلوبی ندارد؛ به طوری که جایگاه ایران در برخی از حوزه ها پایین تر از کشورهای کمتر توسعه یافته است. نگاه انحصارطلبانه بخش دولتی و عدم مشارکت بخش خصوصی به عنوان صاحبان واقعی اقتصاد در فرایند تصمیم گیری و تصمیم سازی، شرایط موجود را منجر شده است» (سیادت، ۱۳۹۹). شرایط انحصارآلود کنونی

مقدور نخواهد بود. این امر موانعی را بر سر راه کارآفرینان قرار می دهد؛ به گونه ای که گفته شد:

کارآفرین: «من جوانی هستم که با مدرک کارشناسی ارشد کامپیوتر و طراحی نرم افزار محل زندگیم روستای محل تولدم است. برای تولید محتوای آموزش الکترونیک به صورت چندزبانه طراحی نرم افزاری داشتم که مشابهش فقط در انگلستان و آمریکا هست. چند نفر از جوان های تحصیل کرده روستا همکاری دارن و درآمدش بد نیست، به حدی که خیلیا مشتاق شدن با ما همکاری داشته باشن. سال گذشته پس از کلی دوندگی تونستم مسئولین شهرستان رو نسبت به نوع کار و فوایدش توجیه کنم. به دلیل اینکه نیاز به چرخه ارزی داره، کار رو اول قبول نمی کردن؛ اما یک مسئول خوشفکر تونست کمک بکنه و دیگران رو قانع کردیم. بعد که کار به عملیاتی کردن حمایت ها رسید، خیلی از مسئولان جابه جا شدن و اونایی که تازه اومدن، اصلاً با این کار آشنایی که ندارن، میگن ربطی به روستا نداره و کلا ردش می کنن. انگار همه کارهای تکنولوژیک و فناورانه باید فقط در شهر انجام بشه!»

چهارم، ازدست دادن بازار

از دیگر تم های اصلی موانع زیسته فضای کارآفرینی و کسب و کار روستایی «رقابت ناسالم برخی رقبای در بازار» بوده است. این تم، تشکیل یافته از سه مضمون اولیه با عنوان «رقابت ناسالم برخی رقبای در بازار»، «انحصارطلبی برخی واحدهای دولتی و شبه دولتی در مقابل فعالیت های کارآفرینی روستایی» و «حذف فعالیت به دلیل محدودیت رشد فعالیت های کارآفرینانه روستایی در مقایسه با فعالیت های شهری» بوده است.

رقابت ناسالم برخی رقبای در بازار: سرمایه داری رفاقتی یکی از مسائل مبتلا به اقتصاد فضای کشور ایران است. این امر باعث می شود که هرکس بیشتر

صنعتی با زیرساخت‌های آماده و محدودیت خیلی کم برای افزایش مقیاس کارشون، می‌تونن از من بیشتر و پربازده‌تر تولید کنن. این شده که برخی از افراد توی روستا فعالیت کارآفرینانه خودشون رو جمع کردن یا به شهر بردن یا کلاً تعطیل کردن».

پنجم، خدمات پشتیبانی نامطلوب

درخصوص چالش‌های زیسته فضای کارآفرینی و کسب‌وکار روستائیان، یکی دیگر از مضامین اصلی شناخته‌شده «خدمات پشتیبانی نامطلوب» است. در ایران اقتصاد سیاسی حاکم بر روند نظام مدیریت و برنامه‌ریزی فضای سرزمین دارای حالت کاملاً مشخصی نیست. به اعتقاد بسیاری، رویکردهای موجود مبین تبعیت از چارچوب نئولیبرالیسم و کاهش مداخله‌گری دولت در امور اقتصادی بوده (رجوع کنید به: زاهد مازندرانی، ۱۳۷۲) که سابقه‌ای حدود سه دهه دارد؛ ازسوی دیگر، گفتمان‌هایی ایدئولوژیک و برنامه‌های منتج از آن نظیر اقتصاد مقاومتی و عدالت اجتماعی، بیان‌گر تلاشی مخالف رویکرد نئولیبرالیسم و اقتصاد بازار است. به‌هرحال، آنچه که روشن است، این واقعیت بوده که فضای دوگانه‌ای بر اقتصاد کشور و برنامه‌ریزی توسعه حاکم است. در نتیجه این امر، ساختارها و فرایندهای اداره سرزمین دارای اصول و اسلوب خاص برنامه‌ریزی شده درجهت یک امر قطعی نیست؛ به‌همین دلیل در فضای کارآفرینی و کسب‌وکار از منظر روستائیان مورد مطالعه دو مضمون فرعی با عناوین «کاهش یا قطع حمایت بلافاصله نهادهای دولتی» و «ضعف خدمات بیمه‌ای کارآفرینان روستایی و نیروی کار آنان» قابل توجه بوده است.

کاهش یا قطع حمایت بلافاصله نهادهای دولتی: گویا برای بسیاری از دستگاه‌های اجرایی و عناصر بوروکراتیک در کشور ایران این‌گونه تعریف شده که

در فرایند کارآفرینی، هم پیش از آغاز به اقدام کارآفرینانه و هم پس از کارآفرینی مشکل‌زا است و می‌تواند منجر به رکود فعالیت‌ها و علاقه‌مندان به کارآفرینی شود. در این خصوص گفته شده است:

کارآفرین: «اگر کسی مدرک لیسانس یا حتی دکترای گردشگری داشته باشه، نمی‌تونه برا گرفتن مجوز دفتر گردشگری یا تور اقدام کنه و فقط کسی می‌تونه که سابقه کار و بیمه توی آژانس‌های گردشگری داشته باشه!». کارآفرین: «من رفتم برا توسعه رستورانم به سمت جنگل یه چندصد متری از جنگلبانی و اداره منابع طبیعی بگیرم و حتی اجاره‌ش رو هم بدم، گفتن نمیشه. میگن منابع طبیعی و جنگل صدمه می‌بینه؛ خودشون درختان رو کندن و مجتمع تفریحی برا کارمندااشون زدن!». کارآفرین: «در نهبندان مراتع ما بهترین محصول آنگوزه رو در مراتع داره، منابع طبیعی میگه شرط واگذاری مرتع برای برداشت آنگوزه فقط واگذاری به‌صورت مزایده است که اون هم همیشه یک نفر متصل به دولت مزایده کل آنگوزه نهبندان و بشرویه رو برنده میشه و روستائیان می‌شن کارگرش برای برداشت سه ماه آنگوزه از مرتع. من اونقدر سرمایه ندارم که کل آنگوزه استان رو در مزایده بردارم، مراتع رو تقسیم کنن به من بدن تا همینجا فرآوری‌ش رو انجام بدم لازم نباشه صادرات خام بشه به هندوستان و پاکستان».

حذف فعالیت به‌دلیل محدودیت رشد فعالیت‌های کارآفرینانه روستایی در مقایسه با فعالیت‌های

شهری: برخی کسب‌وکارهای روستایی دارای تشابهی با فعالیت‌های شهری است که در این رقابت‌پذیری بین‌فضایی، شهرها به سبب بسیاری از رانته‌ها و مجاورت‌ها، امکان توفیق بیشتری برای کارآفرینان فراهم می‌سازند. به‌طوری‌که اذعان شده است:

کارآفرین: «به شهری‌ها هم مجوز راه‌اندازی کسب‌وکار من رو می‌دن؛ اون‌ها توی شهرک‌های

کسب و کار واستم، زن و بچه‌ها معطل یک لقمه نون می‌شن. خیلی وقتاً حساب که می‌کنی، اگر کارگر یک جایی باشی که بیمه کنن تو رو، فردا که از کار افتادی، پول خوبی دستت رو می‌گیره. ماها باید پولامون رو جمع کنیم برا روز مبادا تا از کیسه بخوریم».

کارآفرین: «بیمه‌ای که روستائیان رو تحت پوشش قرار میده، من کارآفرین و فرد عادی فرقی برایش نداره و درنهایت پولی که میخاد بده بعد بازنشستگی، چقدر مگه؟ اونقدر پولی نیست». **کارآفرین:** «میگن صندوق‌های بازنشستگی ورشکسته است، پول منو ازم می‌گیرن، من که هنوز ۴۵ ساله‌ام، چه تضمینی هست فردا که ۶۰ ساله شدم پولی توی بیمه باشه که بخوان به من حقوق بازنشستگی بدن؟».

ششم، ناتوانمندی عاملیت‌ها و نهادها

یکی دیگر از مضامین اصلی شناخته‌شده درخصوص چالش‌های زیسته فضای کارآفرینی و کسب و کار روستائیان، «ناتوانمندی عاملیت‌ها و نهادها» است. این مضمون متشکل از سه مضمون فرعی با عناوین «قوانین مغایر با توسعه فعالیت‌های کارآفرینانه در روستا»، «نقص قوانین و ضعف عملکرد نهادهای پشتیبان از حقوق مالکیت معنوی و فکری اقدامات کارآفرینانه» و «نفوذ اندک و ضعف عملکردی نهادهای صنفی و انجمنی کارآفرینی روستایی درخصوص پیگیری مطالبات صنفی و حقوقی کارآفرینان» بوده است.

قوانین مغایر با توسعه فعالیت‌های کارآفرینانه در روستا: برخی قوانین وضع شده متناسب با شرایط و واقعیت‌های مکانی در روستاها نیست یا در مواردی نیز قوانینی برای پیشگیری از نابسامانی‌های آینده تدبیر نشده است. به گونه‌ای که گفته شده است:

تنها برای راه‌اندازی یک شرکت، کارگاه یا هر کسب و کار کارآفرین محور و فناورانه مسئولیت دارند و بلافاصله پس از ایجاد آن، دیگر نایستی حمایت خاصی را لحاظ کرد. تجربه کارآفرینان روستایی این را می‌گوید که:

کارآفرین: «با سرمایه‌ای که از ابتدا داشتیم، توانستم یکسال و نیم بدون نیاز به بیرون، مخارج را تأمین کنم که تورم باعث شد پولم کم شود و رفتم دنبال دریافت تسهیلات ارزان قیمت؛ همان بانکی که اول پیشنهاد کمک داده بود. منتها من چون نیاز نداشتم برای راه‌اندازی رد کردم، الان پس از راه‌اندازی کسب و کارم، می‌گه مثل مشتریان عادی برخورد می‌کنم و هر اداره‌ای که رفتم توجهی نمی‌کنن تا بتونم کسب و کارم رو سرپا نگه دارم.»

ضعف خدمات بیمه‌ای کارآفرینان روستایی و نیروی

کارآنان: بیمه در پی حفظ درآمد افراد در برابر خطر پیری و مرگ فرد اصلی، خطر بیماری و از کارافتادگی و خطر بیکاری است؛ از این رو، امری مهم در پایداری فعالیت‌های اقتصادی و اهتمام افراد به آن فعالیت به‌شمار می‌رود که کارآفرینی از آن جمله است. در بررسی مسئله بیمه نیز همان‌گونه که نتایج تحقیق رضوانی و عزیزی (۱۳۹۲) نشان داده است، مواردی از جمله: ضعف مقررات و قوانین پشتیبانی‌کننده از کارآفرینان، کم‌اطلاعی افراد از خدمات و پوشش بیمه در اثر تبلیغات اندک و اعتماد ناچیز به کارگزاران بیمه یکی از مسائل جدی است که در فضای فکری و ذهنی بسیاری از کارآفرینان روستایی برقرار است؛ زیرا در بین کارآفرینان روستایی عده‌ای اعتقاد دارند که خدمات بیمه‌ای خاص و قابل توجه برای ایشان وجود ندارد و حتی نیروی کار تحت‌امر ایشان نیز همین دغدغه را همواره دارد؛ به‌طورمثال گفته شد:

کارآفرین: «من که کارآفرینی و اشتغالزایی می‌کنم، فردا مشکلی برام پیش بیاد که نتونم بالاسر

مقاصد گردشگری، از گلایه‌های مشهور نوآوران و دایرکنندگان کسب‌وکارهای مبتکرانه در حوزه گردشگری این است که پس از اجرای ایده از جانب همگان تقلید می‌شود؛ به‌طورمثال گفته شد که:

کارآفرین: «من امروز توی بومگردیم کاری انجام بدم یا طرحی رو پیاده کنم، با اینکه کلی هم ممکنه سختی بکشم تا اون کار بشه یا نشه، بعدش همسایه‌ام بدون معطلی از روی کار من کپی می‌کنه!» «من اولین کافی‌شاپ روستایی رو با کمک مادرم راه انداختم که توش فست‌فود هم سرو می‌کنیم، در کل استان همچین چیزی نبود، الان توی روستای خودمون دو نفر دیگه هم کارمون رو تقلید کردن. میگن روزی رو خدا میده، اما از طرح من که کلی سختی براش کشیدم، براش خیلی هزینه کردم تا تونستم توی کل روستاهای اطراف شهرت پیدا کرد (برند بشه)، دونفر دیگه رفتن ورودی آبادی یکی مثل کار من راه انداختن که مشتری‌های من از جاهای دیگه کم شده».

نفوذ اندک و ضعف عملکردی نهادهای صنفی و انجمنی کارآفرینی روستایی در خصوص پیگیری مطالبات صنفی و حقوقی کارآفرینان: یکی از راهکارهای دفاع از حقوق، پیشبرد اهداف، مطالبات، خواسته‌ها و منافع مشترک افراد یک صنف، تشکل‌ها یا انجمن‌های صنفی به‌عنوان شخصیت‌های حقوقی هستند (مسیبی و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۲۲). درحقیقت، انجمن‌ها به‌عنوان نهادهای واسطه میان حکومت و فرد سبب می‌شود تا جامعه مدنی تحقق یابد (شرف، ۱۳۷۵: ۱۷). در ایران نهادهایی همچون مجمع کارآفرینان ایران، کانون کارآفرینان ایران، انجمن علمی کارآفرینان ایران، انجمن ملی زنان کارآفرین و انجمن کارآفرینان فلان شهرستانی دایر است؛ بررسی این نهادها از حیث گزارش عملکرد و به‌ویژه مراجعات

کارآفرین: «واحد پرورش بوقلمون من بایستی مالیات بده. خب خوبه اما اگر بخام از تخفیف مالیاتی بهره‌مند بشم باید توی فاکتورهای فروشم کد اقتصادی خریدار رو درج کنم. اینجا توی روستا خیلیا کد ملی‌شون رو حفظ نیستن، من از خریداران جزئی و روستایی که قالب خریدارها هستن، کد اقتصادی چطور بگیرم؟ اصلا دارن که بگیرم و توی فاکتور بزنم؟ من چکار کنم؟ بهشون نفروشم که تولیدم به فروش نمیره، فاکتور فروش ندم نمی‌تونم از تخفیف مالیاتی استفاده کنم!»

کارآفرین: «توی شهر وقتی مغازه می‌زنی، پروانه کسبیت رو رئیس اتحادیه به شرطی می‌ده که اطرافت قبلاً از اون صنف مغازه زده باشه، چرا نباس [نباید] توی روستا قانونی باشه که مشخص کنه حداکثر چندتا کار مثل هم می‌شه دایر کرد؟! اونم کار ما که خدماتیه (اشاره به خدمات گردشگری است) و مشتری عمدتاً از شهر و روستاهای دیگه میاد».

نقص قوانین و ضعف عملکرد نهادهای پشتیبان از حقوق مالکیت معنوی و فکری اقدامات کارآفرینانه: از ابزارهای مهم برای توسعه اقتصادی و ایجاد ثروت در قرن حاضر که برپایه نوآوری، دانش پایه‌ای و خلاقیت برنامه‌ریزی و عمل می‌شود، حقوق مالکیت فکری است که در کشورهای جهان سوم، از جمله کشور ایران کمتر بدان توجه شده است (Adris, 2003: 18). یکی از رنجش‌های اصلی برخی کارآفرینان فعال روستایی به‌ویژه در حوزه‌های نظیر گردشگری و فناوری اطلاعات این است که هیچ‌گونه رعایت حق مالکیت افکار و ایده‌ها صورت نمی‌گیرد؛ درحقیقت هنوز در کشور ما فرهنگ‌سازی جامع صورت نگرفته است که ایده‌های افراد همان سرمایه‌های فکری هستند که ارزش مادی و معنوی دارد و بایستی در تملک به‌وجودآورنده(گان) آن باشد؛ جالب توجه این است که قوانین نیز چندان قابلیت بخصوصی ندارد. در

نامه‌نگاری می‌کردن و آخرش هم گفتن زور ما به شهرداری نمی‌رسه».

هفتم، افول خصایص حرفه‌ای کارآفرین

یکی دیگر از مضامین اصلی شناخته‌شده در خصوص چالش‌های زیسته فضای کارآفرینی و کسب‌وکار روستائیان، «رکود خصایص حرفه‌ای کارآفرین» شناخته شد. این تم متشکل از دو مضمون فرعی «ایستایی و عدم‌رشد مهارت و سلیقه در فعالیت‌های برخی کارآفرینان به سبب درگیری شدید با حواشی فعالیت اقتصادی جاری» و «سرخوردگی از عمل کارآفرینی به سبب بازماندگی فعالیت‌های کارآفرینانه روستایی در رقابت با کسب‌وکارهای کارآفرینی و فعالیت‌های اقتصادی شهری از حیث منافع مورد انتظار» بوده‌است.

ایستایی و عدم‌رشد مهارت و سلیقه در فعالیت‌های برخی کارآفرینان به سبب درگیری

شدید با حواشی فعالیت اقتصادی جاری: از عوامل اثرگذار بر رفتار کارآفرینانه، سرمایه‌انسانی شناخته شده‌است. سرمایه‌انسانی نه تنها بر توانایی افراد در کشف، ارزیابی و بهره‌برداری از فرصت تأثیر می‌گذارد، بلکه بر قصد و رفتار افراد نیز اثرگذار است. در حقیقت سرمایه‌انسانی کمک می‌کند تا کارآفرینان همه منابع مفید از جمله سرمایه فیزیکی و مالی را راحت‌تر کسب کنند و دانش و مهارت‌های جدید به دست آورند (حسین‌پور و عبداللهی، ۱۳۹۴: ۱۱۰)؛ از این‌رو نیاز است تا پیوسته کارآفرینان روستایی، حتی پس از راه‌اندازی کسب‌وکار، به دنبال تقویت سرمایه‌انسانی باشند و این از بایسته‌های حرفه‌ای یک کارآفرین موفق به‌شمار می‌رود که همیشه از وی مورد انتظار است. علی‌رغم اهمیت این موضوع، چالش‌ها و مشقت‌هایی که راه‌بری

به کارآفرینان روستایی حاکی از این بوده که رویکرد غالب این نهادهای صنفی به‌سوی ارتباط کارآفرینان با مردم و پژوهشگران است؛ به‌عبارتی، میزان مطالبه‌گری این نهاد از حکومت و به‌ویژه دستگاه‌های سیاست‌گذاری چندان قابل‌توجه نیست، آن هم تا حدی که گلیه‌های عمیقی از جانب کارآفرینان وجود دارد. اقدام به واردات محصولاتی که کارآفرینان در دست تولید دارند و استمرار این شرایط با وجود تذکرات مکرر به مسئولان، نشانی از ناکارآمدی نهادهای صنفی کارآفرینی دارد؛ به‌طورمثال اظهارات کارآفرینان روستایی بدین شرح بوده که:

کارآفرین: «سرمایه، عمر، آینده، آبرو و کلاً همه چیز خودم رو مثل یک قمارباز ریسک کردم؛ به کجا دلم گرم باشه؟ دولتی که اینقدر مردم رو تشویق به کارآفرینی می‌کنه، کجا برای کارآفرین حاشیه امن ساخته؟ حاشیه امن هم نگیم، کجا کاری کرده که ریسک ما کمتر بشه؟ به‌عنوان کارآفرین بارها به جهاد و دامپزشکی رفتم گفتم گوسفندامو می‌ندازم توی رودخونه یا آتیششون می‌زنم، چرا هرروز قیمت نهاده‌ها بالا پایین میاد؟ چرا گوشت رو از من نمی‌خرید؟ تولید کردم لاقل ازم بخريد».

کارآفرین: «بارها رفتم فرمانداری، شهرداری و جهاد گفتم توی بازار روز به ما یک غرفه بدین تا ما تولیدکننده‌های ماهی خودمون محصولمون رو بفروشیم؛ مجبور نشیم به نصف قیمت بازار به دلال بدیم! می‌گن بیاد هرکس خودش مجزا یک غرفه تکی اجاره کنه اونوقت اجاره میلیونی بده. می‌گم پس حمایت شما کجاست؟ چقدر سود می‌کنم تا برا فروش ماهی‌هام اجاره میلیونی مغازه توی شهر بدم؟! یکی از اهالی که همین کار رو داره از طریق کانون انجمن کارآفرینان شهرستان و استان پیگیر شد، فقط

کسب و کارهای کارآفرینانه به همراه دارد، از جمله مواردی که پیشتر بر شمرده شد، برخی افراد را برخلاف میل باطنی از مسیر مهارت‌آموزی حین کار و آشنایی با فنون جدید حوزه کارآفرینی‌شان به دور می‌سازد که رکودی در جنبه‌های سرمایه‌انسانی افراد محسوب می‌شود؛ به‌طور نمونه گفته شد:

کارآفرین: «یک دوره آموزش تخصصی در امارات برگزار شد که برای تأمین هزینه سفر مجبور بودم وام بگیرم، اما بوروکراسی اداری اونقدر پیچیده بود و طول کشید که نتونستم برای زمان تعیین شده پول رو آماده کنم». کارآفرین: «اونقدر شب و روز به فکر این هستیم که کارهای روزمره رو چطور مدیریت کنیم؟ جواب چک‌ها رو چطور بدیم؟ با مشتری چطور کنار بیایم و از این جور حرفا که وقت همیشه یک دوره آموزشی برم».

سرخوردگی و ناامیدی از عمل کارآفرینانه در فضای روستایی با کارآفرینی شهری یا فعالیت‌های دلالی و سوداگرانه: کارآفرینی با شرایط و مشکلات پیچیده‌ای همراه است که اگر شناخته و مدیریت نشود، سبب دلسردی کارآفرین می‌شود. در حقیقت می‌توان گفت در هر لحظه از مسیر برپایی و ادامه فعالیت کارآفرینانه، تکانه‌ها و شرایطی به وجود می‌آید که موجی از ناامیدی را می‌تواند به همراه داشته باشد. در برخورد با این شرایط، تقویت روحیه کارآفرینانه و چگونگی مواجهه با ناامیدی و عبور با صلابت از آن، مهارتی است که از خصلت‌های حرفه‌ای هر فرد کارآفرین به شمار می‌رود. میزان تاب و تحمل افراد در شرایط گوناگون تابع عوامل عدیده‌ای است که نهایتاً براساس آن می‌توان گفت هر فرد تا چه میزان تاب‌آوری در مقابل امواج ناامیدی دارد. در بررسی‌های صورت گرفته، از عوامل بارز ناامیدساز در بطن جامعه کارآفرینان، مقایسه با منافع عایدی از کارآفرینی شهری و فعالیت‌های سوداگرانه به نسبت

میزان کار و سرمایه تخصیص یافته بوده است. به طوری که برخی کارآفرینان روستایی معتقدند منافع حاصل از این امر، چندان قانع‌کننده نبوده و میزان عواید به دست آمده در سطح انتظار نیست. در تحلیل این شرایط بایستی اذعان داشت بخشی از این واقعیت به شرایط سرمایه‌داری بوروکراتیک و رانتی حاکم بر کشور بازمی‌گردد که اساساً تولید را در مقایسه با فعالیت‌های سوداگرانه (خرید و فروش زمین و مستغلات یا ارز یا سکه و طلا یا خودرو) بسیار بی‌رونق جلوه می‌دهد؛ علت دیگر آن، اعتمادبه‌نفس پایین و تحلیل ناصحیح از منافع توسط عده‌ای اندک از کارآفرینان است که گاهاً شرایط لحظه‌ای یا منافع غیراجتماعی و صرفاً فردی را ممکن است در نظر داشته باشند. در هر صورت، آنچه مسلم است، رخنه ضعف در روحیه حرفه‌ای کارآفرین از اپیدمی‌هایی است که هرآن به سراغ یک کارآفرین می‌رود. در این خصوص اذعان شده است که:

کارآفرین: «کل پولی رو که اینجا سرمایه‌گذاری کردم اگر زمینی داخل شهر می‌خریدم، الان حداقل سه برابر شده بود؛ اون هم بدون دغدغه و استرس». کارآفرین: «درسته که سرمایه‌گذاری توی روستا باعث می‌شه با پول کمتری یک کسب‌وکار راه بندازی، اما در عوض توی شهر تو به بازار فروش و مشتری نزدیک‌تری و شانست برا بازگشت سرمایه و سودت بیشتره».

هشتم، خرده‌فرهنگ‌های معارض توسعه در فضا یکی دیگر از مضامین اصلی شناخته‌شده در خصوص چالش‌های زیسته فضای کارآفرینی و کسب‌وکار روستائیان، «خرده‌فرهنگ‌های معارض توسعه در فضا» شناخته شد. این تم بر پایه مضمون «برخورد جنسیتی جامعه محلی و برخی مجریان دولتی با گرایش‌های خاص کارآفرینی زنان در روستاها» تشکیل یافته است.

نداشت، اما همراهی هم نکرد. به شورا مراجعه کردم، اعضای شورا یک روزی گفتن کافی شاپ محل قرار گذاشتن دختر پسرهاست و مکانی می‌شه برای انحرافات اخلاقی و گناه جوون‌های روستا. ایده خوبی نیست! نتونستم وام بگیرم با قرض تونستم تا حد زیادی کار رو پیش ببرم که دهیار عوض شد و دهیار جدید از ایده استقبال کرد و من رو به بانک معرفی کرد. بالاخره تونستم راه بندازم و الان موفقم. البته هنوز هم خیلی از مردهای روستا مخالف دایر بودنش هستند. بعداً هم شنیدم دهیار جدید رو که منو حمایت کرده بود، تهدیدش کردن که اگر دوباره حمایتش کنی، برکنارت می‌کنیم!»

نتیجه

کارآفرینی از پروژه‌ها و راهکارهای تأییدشده خصوصاً در جهان پیشرفته، برای توفیق در توسعه فضاهای جغرافیایی از جمله روستاها است. بر این بنیاد، نشر و توسعه آن یکی از خطیرترین اهداف دولت‌ها، مدیران و حکمرانان محلی است. سابق بر این تاکنون در کشور ایران تلاش‌های شایان توجهی به منظور رشد و گسترش کارآفرینی روستایی به منصفه رسیده است؛ به گونه‌ای که در زمان حاضر، یک پرسش اساسی بایستی پاسخ داده شود تا ادامه راه با تلاطم کمتری مواجه باشد و آن هم این پرسش که: روستائینی که هدایت شدند و امروز به‌عنوان کارآفرینان یا اشتغال‌آفرینان عرصه روستایی شناخته می‌شوند، پس از کارآفرین شدن و راه‌اندازی کسب‌وکار خویش، با چه چالش‌هایی دست به‌گریبان هستند؟

فرجام کنکاش صورت‌گرفته مؤید این واقعیت بود که در فضای کارآفرینی و کسب‌وکار، چالش‌های روستائیان در پیوند با سه عامل و زمینه کلی است: اولین عامل «شرایط کلان حاکم بر فضای کشور» است. به عبارتی، آیا اقتصاد سیاسی حاکم به‌سوی

برخورد جنسیتی جامعه محلی و برخی مجریان دولتی با گرایش‌های خاص کارآفرینی زنان در روستاها؛ عامل فرهنگ از جایگاه ویژه‌ای در توسعه برخوردار است (کرم‌پور و یوسفوند، ۱۳۹۱: ۱۴۰). فرهنگ و زیرشاخه‌های آن که با عنوان خرده‌فرهنگ‌ها یاد می‌شود، می‌تواند صحنه‌گردان اصلی رخداد‌های اجتماعی فضاهای جغرافیایی باشد. یکی از مسائل مهم ذیل فرهنگ و باورهای اجتماعی در کشور ایران، نقش‌پذیری زنان در محیط کسب‌وکار، به‌ویژه فعالیت‌های اقتصادی روستاها است؛ تاجایی که اگر در گذشته اعتقاد راسخ وجود داشت که فضای روستا مردانه است و مردانگی در روستا از اهمیت و وزن ویژه‌ای برخوردار است، اما امروز زنان روستایی یکی از شرکا و دست‌اندرکاران مهم توسعه روستایی محسوب شده و از جایگاه ویژه‌ای در فرایند توسعه برخوردار هستند (علیرضائزاد و بنی‌هاشم، ۱۳۹۱: ۸۲). در این چارچوب، انتظار غالب جامعه بر این است که زنان نیز حضور پررنگی در عرصه کارآفرینی روستایی داشته باشند. شواهد نشان داد نه‌تنها جریان حاکم بر برخی فضاهای روستایی موافق و همراه با کارآفرینی زنان نیست، بلکه دارای اندیشه‌ای کاملاً مخالف و معارض با نقش کارآفرینانه زنان روستایی در قالب برخی فعالیت‌های نوآمده روستا هستند. درحقیقت می‌توان گفت هرگونه نوآوری و راه‌اندازی کسب‌وکار جدید در فضاهای روستایی توسط زنان نیز چندان مورد پسند و موافق عموم جامعه نیست که به نوعی مؤید وجود خرده‌فرهنگ‌هایی معارض با توسعه فضا است. در این خصوص گفته شد:

کارآفرین: «وقتی که ایده راه‌اندازی یک کافی شاپ و فست‌فود در روستا به ذهنم رسید، بخشی از خانه پدری را تبدیل به یک محیط کسب‌وکاری کردم. برای دریافت تسهیلات و دریافت معرفی‌نامه به بانک، به دهیار قبلی مراجعه کردم که مخالفت علنی

سودمندی‌ای برای «روستا» ندارد و توسعه روستایی نتیجه آن نخواهد بود، بلکه حیات پایدار کارآفرینی و کسب‌وکارهای روستایی نیز جای تردید جدی دارد. این مسئله نیز از جانب خرده‌فرهنگ‌های محلی و معارض با توسعه، تهدیدی دوچندان می‌شود.

سومین عامل نیز «زمینه‌یابی شکست فرد در عرصه رقابت» است. نوآوری، خلاقیت، ریسک و رقابت‌پذیری از کلمات کلیدی در ادبیات تئوری و عملی کارآفرینی است. این بدان معناست که در ورای کارآفرینی بایستی بر این بنیادها مداومت داشت؛ به عبارت دیگر، کارآفرینی و اشتغال‌زایی در روستاها فقط با یک‌بار نوآوری، خلاقیت و ریسک یا رقابت پدیدار می‌شود؛ اما تضمین حیات و پایداری آن بر استمرار خلاقیت، ریسک و رقابت‌پذیری است. برآیند شواهد به‌دست‌آمده این بود که در تجارب موجود، هرگاه کارآفرین روستایی نتوانسته منحنی ملاک‌ها و شاخص‌های کارآفرینانه را روبه‌رشد نگه دارد، تکانه‌های نامطلوب اقتصادی بر کسب‌وکار فرد وارد شده‌است.

درنهایت می‌توان اذعان داشت که چالش‌های فضای کارآفرینی و کسب‌وکار روستایی، تهدید جدی علیه پایداری کسب‌وکارهای کارآفرینانه و اشتغال‌زای روستایی به‌شمار می‌رود که بخشی از آن تحت کنترل و مدیریت کنش‌گر (کارآفرین) و بخشی نیز تحت اراده سیاسی و تصمیم‌گیری تسهیل‌گران (دولت و حکمرانان محلی) است. فائق‌آمدن بر موانع و چالش‌های فضای کارآفرینی و کسب‌وکار روستایی که هر کدام به‌تنهایی می‌تواند بنیاد‌گرایش به کارآفرینی در بطن جامعه روستایی را برای نسل‌ها براندازد، منوط به اقدام هماهنگ و توأمان کنش‌گران و تسهیل‌گران است تا در چارچوب یک برنامه‌ریزی پایین به بالا و مشارکتی، انجام پذیرد.

جانب‌داری از فعالیت‌های مولد (نظیر کسب‌وکارهای کارآفرینانه روستایی) بوده یا بخش غیرمولد و رانتی توانسته بر فعالیت‌های مولد سایه اندازد و فرایندهای نظام بوروکراسی و اداری کشور را به نفع خود مدیریت کند؟ اینکه دولت و مدیران ارشد تا چه میزان توانسته‌اند از تکانه‌های اقتصادی در فضای کشور جلوگیری کنند تا موج‌سواری -یا به سخن دیگر نوسان‌گیرها- از سوی رانت‌خواران دولتی و شبه‌دولتی رخ ندهد، تأثیر بسزایی در چالش‌های پیش‌روی کارآفرینان و صاحبان کسب‌وکار روستایی دارد. گاهی این موج‌سواری‌ها با تصویب یا عدم‌تصویب یک بخشنامه یا دستورالعمل در سازوکار اداری نظام دولتی است که می‌تواند رقیبی سرسخت و پنهان از دید برای کارآفرینان روستایی باشد که تبعات جبران‌ناپذیری دارد. درحقیقت هر عملکرد نظام برنامه‌ریزی و تصمیم‌ساز کشور که منجر به گران‌تمام‌شدن کارآفرینی شده، کارآفرینان روستایی با چالش‌های جدی مواجه شده‌اند.

عامل دوم، «واقعیت‌های مکانی» است. بسیاری از حقایق مکان‌های جغرافیایی نظیر وابستگی و پیوندهای شهر-روستا یا ویژگی‌های فرهنگی حاکم بر فضا، ریشه در تاریخ، فرهنگ و نظام مناسبات آن دارد؛ ازاین‌رو، هر رخداد جدید در یک فضای جغرافیایی مانند کارآفرینی روستایی، بدون شک متأثر از چارچوب‌های از پیش برقرار است؛ به‌عبارتی، در برخی از روستاها مناسبات استثماری روستا با شهر یا خرده‌فرهنگ‌های معارض با توسعه برچیده نشده‌است. ایجاد کارآفرینی منجر به تقویت بنیان‌های رویه قبلی شده است. امروزه خیلی از کارآفرینی‌ها و کسب‌وکارهای روستایی درواقع کانال‌های جدید خروج سرمایه و انباشتگی ثروت از روستا به نفع فضاهای شهری در مناطق است و این یعنی نه‌تنها در برخی نقاط، کارآفرین روستایی

منابع

- اتکینسون، رابرت؛ مایکل لیند (۱۳۹۹). بزرگ زیباست: اسطوره‌زدایی از کسب‌وکارهای کوچک، ترجمه حمید پاداش، علی نیکو نسبتی و بهمن خداپناه. تهران. نشر نهادگرا.
<https://www.nahadgara.ir/product>
- احمدی، سنور؛ حسین کوهستانی؛ حسین یادآور؛ حسین شعبانعلی فمی (۱۳۹۸). فراتحلیل عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی زنان روستایی، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی. پیاپی ۲۷. صفحات ۳۸-۲۱.
<https://serd.khu.ac.ir/article-1-3263-fa.pdf>
- اشراقی سامانی، رؤیا؛ طیبه کریمی؛ مرجان واحدی؛ طیبه صیده (۱۳۹۵). چالش‌های کارآفرینی روستایی در استان ایلام، راهبردهای کارآفرینی در کشاورزی، شماره ۳. صفحات ۶۳-۵۷.
<http://jea.sanru.ac.ir/article-1-129-fa.html>
- اشرف، احمد (۱۳۷۵). نظام صنفی، جامعه مدنی و دموکراسی در ایران، نشریه گفت‌وگو. شماره ۱۷. صفحات ۴۷-۱۷.
<http://ensani.ir/file/download/article/20101103143959-108.pdf>
- افتخاری، عبدالرضا رکن‌الدین؛ حمدالله سجاسی قیداری (۱۳۹۲). توسعه روستایی با تأکید بر کارآفرینی، تهران. انتشارات سمت.
<https://samta.samt.ac.ir/content/13898>
- پناهی، لیلا؛ حمداله پیشرو؛ محمدصادق شاهقلی (۱۳۹۵). بررسی موانع کارآفرینی در مناطق روستایی شهرستان مرودشت در جهت کاهش بیکاری، فصلنامه جغرافیایی سرزمین. دوره ۱۳. شماره ۵۰. صفحات ۱۲۰-۱۰۷.
https://sarzamin.srbiau.ac.ir/article_9969_d8cfee4a5ecccc92a3ded1d05168d94.pdf
- تهرانی، رضا؛ سارا نجف‌زاده خویی (۱۳۹۶). مروری بر تورم، نااطمینانی تورم و پیامدهای اقتصادی آن‌ها، دومین کنفرانس بین‌المللی مدیریت و حسابداری، تهران.
<https://civilica.com/doc/643399/>
- جمینی، داود؛ احمد تقدیسی؛ خالد علیپور؛ شلیر فیضی (۱۳۹۴). تحلیل عاملی متغیرهای پیش‌برنده و بازدارنده توسعه کارآفرینی در میان زنان روستایی شهرستان روانسر، مطالعات اجتماعی- روان‌شناختی زنان. سال ۷۰. شماره ۷. صفحات: ۸۸-۶۳.
https://jwsps.alzahra.ac.ir/article_1914_c996f59b01fad9ad32911d01740c8fbf.pdf
- جمینی، داود؛ علیرضا جمشیدی؛ حسین کماسی؛ عطا هوشنگی (۱۳۹۵). تحلیل موانع توسعه کارآفرینی زنان در نواحی روستایی مود: روستاهای شهرستان چرداول، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی. سال ۵. شماره ۴. صفحات ۶۳-۴۵.
<http://ensani.ir/fa/article/download/368363>
- حسین‌پور، داود؛ محمد عبداللهی (۱۳۹۴). تأثیر سرمایه انسانی بر بروز رفتار کارآفرینانه، فصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات مدیریت (بهبود و تحول)، شماره ۷۸. صفحات ۱۲۶-۱۰۹.
https://jmsd.atu.ac.ir/article_1811.html
- خانزادی، آزاد؛ سمیرا حیدری؛ علی وفامند؛ محمدحسین درخشان (۱۳۹۷). بررسی و تحلیل اثر تورم بر رابطه بین توسعه مالی و اشتغال در اقتصاد ایران: کاربرد الگوی لجستیک STR (LSTR)، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی رشد و توسعه پایدار. سال هجدهم. شماره ۲. صفحات ۲۰-۱.
- <http://ecor.modares.ac.ir/article-18-13590-fa.html>
- رحمانی‌فضلی، عبدالرضا؛ فرهاد عزیزپور؛ مریم شامانیان (۱۳۹۸). تحلیل ظرفیت‌های توسعه کارآفرینی در ناحیه روستایی دامغان، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی. شماره ۲. پیاپی ۲۸. صفحات ۱۵۶-۱۳۳.
<http://serd.khu.ac.ir/article-1-3321-fa.html>
- رضوانی، محمدرضا؛ فاطمه عزیزی (۱۳۹۲). چالش‌های بیمه اجتماعی روستائیان و عشایر در کشور، فصلنامه علمی- پژوهشی رفاه اجتماعی. سال سیزدهم. شماره ۴۸. صفحات ۳۱۰-۲۷۱.
<http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-1241-fa.html>

- رضوانی، محمدرضا؛ محمد نجارزاده (۱۳۸۷). بررسی و تحلیل زمینه‌های کارآفرینی روستائیان در فرایند توسعه نواحی روستایی، مطالعه موردی: دهستان برآن جنوبی (شهرستان اصفهان)، مجله توسعه کارآفرینی. دوره اول. شماره ۲. صفحات ۱۸۲-۱۶۱.
<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=90735>
- رهنمایی، محمدتقی (۱۳۷۳). دولت و شهرنشینی، نقدی بر نظریه عناصر شهری قدیمی و سرمایه‌داری بهره‌بری هانس بوبک، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی. دوره نهم. شماره پیاپی ۳۲. صفحات ۲۶-۱۷.
<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=144709>
- زاهدمازندرانی، محمدجواد (۱۳۷۲). آزادسازی اقتصادی: آزادی یا ضرورت (پیش‌گزارشی درباره سمینار آزادسازی و توسعه کشاورزی)، مجله اقتصاد کشاورزی و توسعه. شماره ویژه ۲۳.
<http://ensani.ir/fa/article/download/22383>
- سیادت، محمود (۱۳۹۹). رتبه نامطلوب ایران در شاخص‌های محیط کسب‌وکار ناشی از نگاه انحصارطلبانه بخش دولتی است، مشاهده خبر در:
<https://www.mccima.com/?id=60931>
- شریفی‌فر، فریده؛ فریبا محمدیان؛ فروزان شریفی‌فر (۱۳۹۴). فراتحلیل عوامل مؤثر بر کارآفرینی در سازمان‌های ورزشی ایران، فصلنامه علوم رفتاری. سال هفتم. شماره ۲۶. صفحات ۶۳-۴۹.
http://sbq.abhariau.ac.ir/files/cd_papers/r_263_17_0509002939.pdf
- عارف، هادی؛ حسن بودلایی؛ وحید بیگی (۱۳۹۴). پدیدارشناسی تجربه اخراج شدن از کار، فصلنامه مدیریت دولتی. دوره هفتم. شماره ۳. صفحات ۵۹۴-۵۷۳.
https://jipa.ut.ac.ir/article_56993.html
- علیدوست، سمیه؛ فرهاد لشگرآرا؛ فرج‌اله حسینی (۱۳۹۲). اولویت‌بندی موانع توسعه کارآفرینی زنان روستایی شهرستان گرمسار، کنفرانس ملی کارآفرینی و مدیریت کسب‌وکارهای دانش‌بنیان، صفحات ۴۵-۳۱.
<https://www.sid.ir/fa/Journal/ViewPaper.aspx?id=200741>
- علیرضانژاد، سهیلا؛ فروغ‌السادات بنی‌هاشم (۱۳۹۱). جنسیت و توسعه: نگاهی به تحولات جمعیت‌شناختی مناطق روستایی کشور، مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران. سال چهارم. شماره دوم. صفحات ۹۳-۸۱.
<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=185928>
- قادرمرزی، حامد؛ علیرضا جمشیدی؛ داود جمینی؛ حمید نظری‌سرمازه (۱۳۹۴). شناسایی موانع توسعه کارآفرینی زنان روستایی (مطالعه موردی: دهستان شلیل شهرستان اردل)، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال پنجم. شماره ۱۷. صفحات ۱۱۸-۱۰۳.
http://jzpm.miau.ac.ir/article_723.html
- کرم‌پور، مصطفی؛ سامان یوسفوند (۱۳۹۱). بررسی نظریه خرده‌فرهنگ دهقانی راجرز- روستاهای منطقه کهمان شهرستان سلسله، فصلنامه توسعه محلی. دوره چهارم. شماره ۲. صفحات ۱۶۲-۱۳۹.
https://jrd.ut.ac.ir/article_30290.html
- لطفی، حیدر (۱۳۹۷). نوسازی فرهنگی روستا و شکست سیاست‌های کارآفرینی روستایی در ایران، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی. پیاپی ۲۵. صفحات ۱۲۲-۱۰۱.
<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=527441>
- محمدی‌خمیاره، محسن؛ امین عرفان‌نیا (۱۳۹۸). شناسایی و اولویت‌بندی چالش‌ها و فرصت‌های کارآفرینی روستایی: مطالعه موردی دهستان‌های باقران، القورات و شاخن شهرستان بیرجند، فصلنامه روستا و توسعه. شماره ۸۸. صفحات ۱۲۲-۹۱.
<http://ensani.ir/fa/article/420218>
- مرکز آمار ایران. (۱۳۹۵). بررسی شاخص‌های عمده بازار کار در سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵، مشاهده شده در آدرس اینترنتی:
<https://www.amar.org.ir/Portals/0/News/1396/shbkar.pdf>
- مسیبی، مهرداد؛ حسین بارانی؛ عادل سپهری؛ سید محمود عقیلی (۱۳۹۹). وضعیت راهبردی انجمن‌های صنفی مرتعداری ایران: بررسی نقاط قوت ضعف فرصت و تهدید، نشریه علمی مرتع. سال چهاردهم. شماره ۲. صفحات ۲۳۳-۲۲۱.
<https://www.sid.ir/fa/Journal/ViewPaper.aspx?id=525796>

- Askun, B, Yildirim, Nihan (2011). "Insights on Entrepreneurship Education in Public Universities In Turkey: Creating Entrepreneurs Or Not?", *Procedia Social and Behavioral Sciences*, PP. 663-679.
<https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.09.050>
- Duru, M (2011). Entrepreneurship opportunities and challenges in Nigeria. *Business and Management review*, 1(1), 41-48.
https://journaldatabase.info/articles/entrepreneurship_opportunities.html
- Folmer, H., Dutta, S. and Oud, H (2010). Determinants of Rural Industrial Entrepreneurship of Farmers in West Bengal: A Structural Equations Approach, *International Regional Science Review*, 33 (4), PP: 367-396.
<https://doi.org/10.1177/0160017610384400>
- Idris, Kamil, (2003): «Intellectual Property- a Power Tool for Economic Growth», WIPO.
<https://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=3167&lang=EN>
- Kalantaridis, C. and Bika, Z (2006). Local embeddedness and rural entrepreneurship: case-study evidence from Cumbria, England, *Environment and Planning A: Economy and Space*, Vol. 38, Issue 8, PP.1561-1579.
<https://doi.org/10.1068/a3834>
- Keeble, D. and Vaessen, P (1994). Growth-oriented SMEs in unfavourable regional environments, *Regional Studies*, Vol. 29 No. 6, PP.489-505.
<https://doi.org/10.1080/00343409512331349133>
- Leunbach, D (2021). Entrepreneurship as a family resemblance concept: A Wittgensteinian approach to the problem of defining entrepreneurship, *Scandinavian Journal of Management*, No37,1-11.
<https://doi.org/10.1016/j.scaman.2021.101141>
- Mayer, H., & Meili, R (2016). New Highlander Entrepreneurs in the Swiss Alps. *Mountain Research and Development*, 36(3), 267-275.
<https://doi.org/10.1659/MRD-JOURNAL-D-16-00040.1>
- McElwee, G. and Annibal, I (2010). Business support for farmers: an evaluation of the farm cornwall project, *Journal of Small Business and Enterprise Development*, Vol.17 No.3, PP.475-491.
<https://doi.org/10.1108/14626001011068743>
- میرزایی، وحید؛ فریبرز رحیم‌نیا؛ سعید مرتضوی؛ علی شیرازی (۱۳۹۷). بدبینی سازمانی پرستاران: مطالعه پدیدارشناسی، *مجله تحقیقات کیفی در علوم سلامت*. سال هفتم، شماره ۱. صفحات ۱-۸۸.
<https://profdoc.um.ac.ir/paper-abstract-1061892.html>
- نجفی‌کانی، علی‌اکبر؛ مهدی حسام؛ حدیثه آشور (۱۳۹۴). سنجش وضعیت توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی (مورد مطالعه: دهستان استرآباد جنوبی در استان گرگان)، *فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی*. سال چهارم، شماره ۱۱. صفحات ۵۶-۳۷.
<http://serd.khu.ac.ir/article-1-2237-fa.html>
- الوانی، سیدمهدی؛ حسن بودلایی (۱۳۸۹). پدیدارشناسی در مطالعات کارآفرینی، *فصلنامه علوم مدیریت ایران*. سال پنجم، شماره ۱۹. صفحات ۶۱-۳۳.
http://journal.iams.ir/article_81.html
- یاسوری، مجید؛ محمدباسط قریشی؛ ژیلا وطنخواه (۱۳۹۴). تحلیل موانع و راهکارهای توسعه کارآفرینی زنان روستایی دهستان گوراب پس فومن، *فصلنامه پژوهش‌های روستایی*. دوره ششم، شماره ۲. صفحات ۳۴۲-۳۲۳.
https://jrur.ut.ac.ir/article_54910.html
- یعقوبی‌فرانی، احمد (۱۳۹۱). بررسی و تحلیل موانع و محدودیت‌های توسعه کارآفرینی زنان روستایی در ایران، *مجله کار و جامعه*. شماره ۱۴۲. صفحات ۵۰-۳۸.
<https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/889064>
- Alison J, M (1998). *Entrepreneurship: An International Perspective*, Oxford, Jordan Hall, Linacre House.
<https://books.google.com/books?id=gS1ZAAAAIAAJ&q>
- Allen, J. C.; Korsching, P.F. & R. Vogt (2003). Examination of Community Action Field Theory Model for Locality Based Entrepreneurship. Paper Presented at the Annual Rural Sociological Society Meeting, Montreal, Canada.
<https://www.routledge.com/Tourism-Planning-and-Community-Development/Phillips-Roberts/p/book/9780415754903>
- Andrew Seedhouse, Rebecca Johnson, Robert Newbery (2016). Potholes and pitfalls: The impact of rural transport on female entrepreneurs in Nigeria, *Journal of Transport Geography*, Vol 54, PP.140-147.
<https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2016.04.013>

- Sauer, R. J (1986). Agriculture and the rural community: opportunities and challenges for rural development, Food and Agriculture Organization of the United Nations. <https://books.google.com/books?id=GrmVaX1Ox7EC&pg>
- Saxena, S (2012). Problems Faced by Rural Entrepreneurs and Remedies to Solve It; IOSR Journal of Business and Management (IOSRJBM); Volume 3, Issue 1 (July-Aug. 2012), PP 23-29. <https://doi.org/10.9790/487X-0312329>
- Shane, S, Venkataraman, S (2000). "The promise of entrepreneurship as a field of research", Academy of Management Review, Vol. 25, No.1, PP. 217-226. <https://www.jstor.org/stable/259271>
- Soleymani, A., Yaghoubi Farani, A., Karimi, S., Azadi, H., Nadiri, H. and Scheffran, J (2021). Identifying sustainable rural entrepreneurship indicators in the Iranian context, Journal of Cleaner Production, Vol. 290, PP. 125-186. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.125186>
- World Population Prospects (2015). Key Findings and Advance Tables, Department of Economic and Social Affairs Population Division World Population Prospects, the 2015 Revision, United Nations New York, P.8. https://population.un.org/wpp/publications/files/key_findings_wpp_2015.pdf
- Wortman, M. S (1990). Rural entrepreneurship research: an integration into the entrepreneurship field, Agribusiness, Vol. 6 No. 4, PP.329-345. <https://ideas.repec.org/a/wly/agribz/v6y1990i4p329-344.html>.
- Miao, S. Chi, J. Liao, J and Qian, L (2021). How does religious belief promote farmer entrepreneurship in rural China? Economic Modelling, Vol. 97, PP. 95-104. <https://ideas.repec.org/a/eee/ecmode/v97y2021icp95-104.html>
- Mugobo, V. V., & Ukpere, W. I (2012). Rural entrepreneurship in the Western Cape: Challenges and opportunities, African Journal of Business Management, 6(3), 827-836. <https://doi.org/10.5897/AJBM11.895>
- Pallares-Barbera, M., Tulla, A.F. and Vera, A (2004). Spatial loyalty and territorial embeddedness in the multi-sector clustering of the Berguedà region in Catalonia (Spain), Geoforum, Vol. 35 No. 5, PP. 635-649. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2004.03.004>
- Patel, B., & Chavda, (2013). Rural entrepreneurship in India: Challenge and problems. International Journal of Advance Research in Computer Science and Management Studies, 1(2), 28-37. https://www.academia.edu/4459283/Rural_Entrepreneurship_in_India_Challenge_and_Problems
- Henderson, J (2002). Are high-growth entrepreneurs building the rural economy? Federal Reserve Bank of Kansas City, Kansas City, Mo, Center for the study of Rural America. <https://www.kansascityfed.org/documents/45/mse-Are%20High-Growth%20Entrepreneurs%20Building%20the%20Rural%20Economy%3F.pdf>

